

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ТКАЧЕНКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА

УДК 338.2:330.3:658(043.5)

**РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНКУРЕНТНИХ УМОВАХ**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Хмельницький – 2025

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі економіки і підприємництва Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Міністерства освіти і науки України.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Зінченко Олена Антонівна,
професор кафедри фінансів суб'єктів господарювання
та інноваційного розвитку
Криворізького національного університету МОН України

доктор економічних наук, професор
Гавловська Наталія Іванівна,
професор кафедри менеджменту та адміністрування
Хмельницького національного університету МОН України

доктор економічних наук, доцент
Вербівська Людмила Василівна,
доцент кафедри бізнесу та управління персоналом
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича МОН України

Захист відбудеться 20 лютого 2025 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 70.052.01 у Хмельницькому національному університеті за адресою: 29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11, зала засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Хмельницького національного університету Міністерства освіти і науки України за адресою: 29016, м. Хмельницький, вул. Кам'янецька, 110/1.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук, доцент

Ірина ЗАКРИЖЕВСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні зміни тенденції економічного розвитку, загострення геополітичних загроз, накопичення загроз і ризиків економічного розвитку все більше актуалізують наукову проблематику забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання різних рівнів. Питання гарантування економічної безпеки гостро стоять і при збереженні територіальної цілісності України, особливо в сучасних умовах воєнного стану внаслідок широкомасштабного вторгнення російської федерації, і при захисті економічних інтересів суб'єктів господарювання. В умовах жорсткої боротьби за ресурси, загострення просторових і часових аспектів розвитку суб'єктів господарювання обумовлює необхідність становлення конкурентної парадигми забезпечення економічної безпеки підприємств.

Конкурентні умови функціонування промислових підприємств, що актуалізували питання збереження частки ринків, вимагають пошуку нових концептуальних засад щодо оптимізації ресурсозабезпечення виробництва, формування резервів, логістики, підвищення ефективності формування економічної безпеки. Практична реалізація методологічних положень щодо розвитку системи економічної безпеки підприємств в конкурентних умовах виступає ключовим завданням для забезпечення стійкості розвитку промислових підприємств.

Питаннями забезпечення економічної безпеки підприємств присвячували свої роботи такі зарубіжні економісти, як: М. Альберт, Д. Дж. Андерсон, Ю. Апело, М. Блауг, Д. Болдуїн, О. Вільямсон, А. Вестінг, А. Гіршман, М. Денхоф, П. Друкер, Р. Зієба, Е. Кармайкл, П. Кінг, Дж. Коммонс, Р. Коуз, Дж. Найт, Р. Нолан, Д. Норт, Р. Пайк, Г. Рейд, Г. Саймон, Г. Фостер, М. Фрідман, Ф. Хедоурі, Ю. Ф. Хонг, Р. Чейз.

Проблематика економічної безпеки займає чільне місце у дослідженнях науковців. В сучасних дослідженнях теорії економічної безпеки представлено у публікаціях вітчизняних вчених, серед яких: О. Ареф'єва, Н. Бабіна, О. Бандурка, О. Барановський, Н. Білошкурська, М. Білошкурський, Ю. Барташевська, З. Варналій, І. Голіков, В. Духов, О. Дутченко, О. Ілляшенко, М. Житар, В. Занора, М. Камлик, О. Коваленко, О. Ляшенко, А. Нікітіна, М. Оніщенко, В. Пономарьов, К. Петрова, І. Рекун, Т. Сабецька, О. Сосновська, В. Франчук, Т. Шира, С. Шпіцглюз, А. Штангрет.

Проблеми та аспекти забезпечення економічної безпеки промислових підприємств в різних сферах функціонування досліджують Б. Андрушків, В. Алькема, Л. Вербівська, О. Вовк, Н. Гавловська, О. Гончар, І. Закрижевська, О. Зінченко, М. Копитко, М. Кравченко, Ю. Валуєв, А. Ковальчук, Л. Лебедева, В. Нижник, О. Орлов, І. Репіна, Є. Рудніченко, В. Стадник, С. Тульчинська, Л. Чорна, Н. Хрущ, В. Ячменьова та інші. Дослідження названих науковців спрямовані на формалізацію специфіки та закономірностей процесів формування системи економічної безпеки, виявлення і мінімізацію ризиків діяльності промислових підприємств.

Зважаючи на вагомий внесок науковців у дослідження економічної безпеки підприємств, досі недостатньо уваги приділяється засадам розвитку економічної безпеки промислових підприємств в конкурентних умовах, що зумовлює актуальність обрання теми даного дослідження, виокремлення мети, завдань, змісту та наукової проблематики, які мають важливе теоретико-методологічне та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами.

Обраний напрям дослідження пов'язаний із проблемами науково-дослідних робіт, що виконувалися на кафедрі економіки і підприємництва у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», а саме за темами:

«Управління економічною безпекою суб'єктів національного господарства» (ДР № 0116U004577), у межах виконання якої змодельована послідовність досягнення стратегічних цілей, котрі спрямовані на збереження цілісності та стійкості трансформації, забезпечення адаптивності і стратегічності розвитку системи економічної безпеки в умовах конкуренції;

«Сучасні проблеми економіки та управління підприємствами і шляхи їх вирішення» (ДР № 0116U004579), де запропоновано використання економіко-математичного моделювання для визначення стану системи економічної безпеки у конкурентному просторі промислового підприємства, що базується на використанні графоаналітичної візуалізації в декартовому просторі позиції підприємства, застосуванні моделі визначення ефективності системи безпеки та її безпекового потенціалу, а також врахуванні характеристики впливу ринкового простору і динамічності трансформації конкурентоформуючих функціоналів системи безпеки;

«Концептуальні засади функціонування та підвищення конкурентоспроможності бізнес-підприємств в умовах становлення циркулярної економіки» (ДР № 0121U113122), де з метою моделювання процесу вибору конкурентної стратегії розвитку системи економічної безпеки промислового підприємства обґрунтовано застосування кваліметричного методу аналізу, що передбачає перетворення описових, якісних параметрів до кількісних оцінок властивостей системи безпеки промислового підприємства: від побудови «дерева якісних параметрів» до кількісного вираження пріоритетності завдань.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є формування концептуальних, теоретико-методологічних основ та практичних рекомендацій щодо розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств в конкурентних умовах.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі завдання:

- дослідити генезу теорії економічної безпеки з позиції її кореляції із закономірностями економічного розвитку;
- розширити понятійно-категоріальний апарат теорії економічної безпеки промислових підприємств та класифікаційні ознаки з позиції теорії конкуренції;

- дослідити поглиблення наукових концепцій забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах конкуренції;
- сформулювати конкурентну парадигму розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств;
- обґрунтувати методологічний базис структуризації закономірностей та принципів розвитку системи економічної безпеки;
- розглянути методичний апарат діагностики системи економічної безпеки та оцінити її ефективність на прикладі промислових підприємств;
- проаналізувати сучасний стан та тенденції змін конкурентного середовища функціонування промислових підприємств;
- ідентифікувати вплив просторових факторів макросередовища на функціонування промислових підприємств;
- оцінити вплив факторів внутрішнього середовища на систему економічної безпеки промислових підприємств;
- здійснити моделювання впливу факторів зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємств в конкурентних умовах;
- виявити вплив конкурентоформуючих функціоналів на розвиток системи економічної безпеки промислових підприємств;
- детермінувати напрями розвитку системи економічної безпеки із урахуванням світової практики;
- запропонувати концептуальні засади розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств в умовах конкурентної парадигми;
- розробити пріоритетність проектування стратегічного управління системою економічної безпеки промислових підприємств;
- здійснити прогнозування реалізації системи стратегій розвитку системи економічної безпеки на промислових підприємствах.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку системи економічної безпеки підприємств в конкурентних умовах.

Предметом дослідження є теоретичні основи, методологічний базис та прикладні аспекти виокремлення детермінант розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств за умов конкуренції.

Методи дослідження. Методологічною основою даного дослідження є загальнонаукові прийоми наукового пізнання і спеціальні методи наукового дослідження, що ґрунтуються на сучасних тенденціях розвитку промислових підприємств та засадах забезпечення економічної безпеки суб'єктів економіки в конкурентних умовах. Під час дослідження було застосовано: історико-гносеологічний підхід – для періодизації еволюції наукових теорій економічної безпеки та їх впливу на сучасні інтерпретації розвиткових процесів (п. 1.1, п. 1.3); діалектичний метод – для формалізації та розкриття методологічних аспектів конкурентної парадигми, закономірностей та принципів забезпечення економічної безпеки промислових підприємств (п. 2.1, п. 2.2); метод аналізу та синтезу – для обґрунтування удосконалення понятійно-категоріального апарату теорії

економічної безпеки, виокремлення детермінант розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств, діагностики конкурентного середовища та функціонування промислових підприємств (п. 1.2, п. 3.1, п. 3.2); монографічний метод та метод логічних узагальнень – для формування методичної основи діагностики системи економічної безпеки промислових підприємств, визначення впливу конкурентоформуючих функціоналів на розвиток системи економічної безпеки промислового підприємства (п. 2.3, п. 4.2); метод абстрагування та формалізації – для обґрунтування концептуальних засад конкурентної парадигми розвитку системи економічної безпеки суб'єктів промисловості (п. 2.1); метод декомпозиції – для проведення аналізу світового досвіду становлення сучасних детермінант розвитку системи економічної безпеки та імплементації найкращих практик (п. 4.3); статистичний метод та економіко-математичне моделювання – для проведення діагностики конкурентного середовища та функціонування промислових підприємств, моделювання впливу факторів зовнішнього середовища на економічну безпеку промислових підприємств, проектування системи стратегій забезпечення економічної безпеки в межах конкурентної парадигми (п. 3.1, п. 4.1, п. 5.2); метод стохастичного та дисперсного аналізу – для формалізації системи показників оцінювання рівня економічної захищеності (п. 4.1); комплексний підхід – для формування загальної наукової позиції щодо обґрунтування управлінських засад розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств в умовах конкуренції (п. 5.1); метод табличної та графічної інтерпретації – для визначення просторової конкурентної позиції промислового підприємства щодо реалізації безпекової стратегії, опису ресурсної концепції економічної безпеки промислових підприємств, а також, для наочного подання результатів авторського дослідження (п. 2.1–2.3); метод узагальнень – для обґрунтування концептуальних положень та практичних рекомендацій щодо розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств в умовах імплементації конкурентної парадигми (п. 1.1–1.3).

Базисом наукового пошуку виступає конкурентна парадигма щодо виокремлення детермінант розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств.

Інформаційною базою дослідження виступали Конституція України, Закони України, Укази Президента України, нормативно-правові акти Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, праці закордонних та вітчизняних науковців, матеріали офіційних видань України, аналітичні дані Державної служби статистики України, Інтернет-ресурси, дані звітності промислових підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в обґрунтуванні та розробці теоретичних та науково-методичних положень, практичних рекомендацій щодо забезпечення розвитку системи економічної безпеки в конкурентних умовах. Найсуттєвішими теоретико-

методологічними результатами, які характеризують наукову новизну дослідження і особистий внесок дисертантки, є:

вперше:

– сформовано концептуальний базис для імплементації теоретико-методологічних положень конкурентної парадигми в управлінні розвитком системи економічної безпеки промислових підприємств шляхом формалізації аксіом та гіпотез трансформації безпекового простору, що дозволяє обґрунтувати стратегічні орієнтири формування нових конкурентних переваг, які базуються на системному поєднанні цілісності і стійкості та утворюються в результаті нарощування цінності й вартості у кризових умовах;

– обґрунтовано концептуальні засади стратегічного управління розвитком системи економічної безпеки, що, базуючись на застосуванні запропонованих положень в теорії економічної безпеки щодо формалізації класифікаційної ознаки принципів і закономірностей розвитку системи економічної безпеки у конкурентних умовах та узгоджуючи їх із обґрунтованою системою діагностики стану і векторності змін у ній, розкриває спрямованість та класифікаційні ознаки системи конкурентних стратегій забезпечення економічної безпеки та, застосовуючи інструментарій стратегічного, кваліметричного, ієрархічного аналізів, економіко-математичного та прогностичного моделювання, дозволяє обґрунтувати вибір конкурентної стратегії розвитку системи економічної безпеки;

– розроблено концепцію розвитку системи економічної безпеки підприємства в межах конкурентної парадигми, що базується на інтегрованості зовнішніх детермінант до внутрішнього середовища системи економічної безпеки, в котрій, під впливом тріади секторів безпекового простору, трансформуються до конкурентоформуючих функціоналів і забезпечують нарощування безпеки і конкурентоспроможності промислового підприємства в зовнішньому ринковому просторі, що надало науковий базис для обґрунтування прикладного інструментарію оцінювання впливу змін на рівень профілю та ефективності конкурентної безпеки й потенціалу системи економічної безпеки промислового підприємства;

удосконалено:

– ресурсну концепцію забезпечення економічної безпеки промислових підприємств, що, на відміну від існуючих, дозволяє описати трансформацію ресурсів у інтегровані конкурентні структури при зміні безпекових викликів для забезпечення внутрішньої стійкості і ресурсозабезпечення, прибутковості та збереженні статусу у ринковому просторі промислового підприємства;

– методологічні підходи до структуризації системи економічної безпеки промислових підприємств, що, на відміну від існуючих, базуються на системному управлінні стратегічно-орієнтованими функціоналами та дозволяють виокремити функціональний, факторний, ресурсний, виробничий, управлінський та господарчий підходи до формалізації впливу на розвиток системи економічної безпеки;

– науково-методичний інструментарій управління розвитком системи економічної безпеки, що розкрито через авторський підхід до опису тріади безпекових секторів підприємства (зовнішнього, управлінського та внутрішнього), кожен з яких визначає простір реалізації принципів, закономірностей взаємодій і комунікацій безпекових функціоналів, спрямованість акумулювання чи активізації стратегічних орієнтирів адаптації до трансформаційних впливів, що дозволяє впливати на забезпечення ефективності і конкурентоспроможності промислових підприємств;

– пірамідальну візуалізацію внутрішньопросторової гармонізації впливів секторів системи економічної безпеки на активізацію ресурсних й потенційних можливостей забезпечення внутрішньої стійкості та цілісності промислового підприємства, що, на противагу існуючим підходам, дозволяє довести аксіоматичні засади детермінізму конкурентної парадигми у забезпеченні економічної безпеки через спрямованість змін у траєкторіях ресурсозабезпечення та реалізації економічного потенціалу на гарантування фізичного збереження і цілісності промислового підприємства;

– наукові засади формалізації закономірностей і принципів розвитку системи безпеки під впливом конкурентного простору, що в подальшому надає можливість встановити спрямованість управління економічною безпекою, що базується на оцінюванні за авторським критерієм «SDDS», який включає аналіз таких індикаторів впливу конкурентних факторів, як швидкість, спрямованість, тривалість та просторовість, і дозволяє ранжувати рівень розвитку системи економічної безпеки за критерієм «конкурентної безпеки» починаючи від ресурсного покриття детенсивних змін до лідерства у конкурентному просторі;

набули подальшого розвитку:

– засади періодизації наукових досліджень щодо становлення сучасної теорії економічної безпеки, що в подальшому досліджені дозволило формалізувати сім часових періодів, які, на відміну від загальновідомих, виокремлено за детермінізмом впливу безпекових викликів на спрямованість економічного розвитку;

– категорії «економічна безпека», яка визначається як система забезпечення стану захищеності, що спрямовується на формування стійкості до загроз, мінімізацію ризиків та втрат, гарантування ефективності функціонування підприємства шляхом узгодженості його економічних інтересів із просторовими та часовими факторами та їх впливом для реалізації стратегічних цілей розвитку і нарощування конкурентоспроможності у зовнішньому середовищі; «економічна безпека промислового підприємства», яка є системою регулювання безпекового простору, що спрямовується на збалансованість і розвиток функціоналів захисту, узгодженість ресурсопостачання та збуту, збереження корпоративних інтересів, стійкість та адаптивність до технологій, стандартизацію та якість промислової продукції задля забезпечення стану захищеності й гарантування реалізації

стратегічних цілей та конкурентоспроможності промислового підприємства; а також поняття «управління розвитком системи економічної безпеки промислового підприємства у конкурентних умовах», «забезпечення розвитку системи економічної безпеки», «стратегічно орієнтований розвиток системи економічної безпеки» та «управління розвитком системи економічної безпеки»;

– обґрунтовано стратегічно-конкурентний підхід до формалізації категоріального апарату теорії економічної безпеки, в якому виокремлено авторські класифікаційні ознаки за типом реагування, еволюцією та конкурентними функціоналами, що в подальшому дослідженні дозволило обґрунтувати прикладні засади структуризації та аналізу системи економічної безпеки за стратегічним, розвитковим і функціональним рівнями;

– базуючись на детермінізмі конкуренції щодо активізації економічної безпеки промислових підприємств, виокремлено, на відміну від існуючих, поведінкову, структурну, стратегічну, соціально-орієнтовану концепції економічної безпеки, що розкривають методологічні основи її сучасної теорії в аспекті підприємств та в сукупності збагачують наукові засади підвищення безпекового статусу в економічному конкурентному просторі;

– науково-методичні підходи до структуризації закономірностей управління системою економічної безпеки промислових підприємств, в основі яких, на відміну від існуючих, лежить узгодженість конкурентних викликів ринкового простору із внутрішніми мотиваторами забезпечення конкурентоспроможності, що в подальшому дослідженні сформуло базис для оцінювання стану та рівня розвитку, обґрунтування стратегічних векторів розвитку системи економічної безпеки;

– наукові засади узагальнення загальнонаукових принципів, які визначено за теоретико-методологічним, методичним та прикладним рівнями, що, на відміну від загальноприйнятих підходів, дозволяє формалізувати відповідні управлінські конструкції, механізми та процеси, а також спеціальні принципи, що описано відповідно стану системи економічної безпеки та закономірностей її розвитку, формалізовано у класифікаційній ознаці за стимулюючою та обмежуючою роллю в розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств;

– процеси формування системи безпекових стратегій промислового підприємства, що реалізуються через трансформацію системи від базових безпекових стратегій до конкурентних стратегій розвитку системи економічної безпеки, а також обґрунтування авторського методичного інструментарію аналізу стратегічних позицій за критерієм «конкурентної безпеки», встановлення пріоритетів при виборі конкурентної стратегії вмотивованості розвитку системи забезпечення економічної безпеки в умовах конкуренції, що дозволило довести прикладну цінність і практичне застосування авторської гіпотези й надало можливість спрогнозувати результативність реалізації стратегій розвитку системи економічної безпеки в умовах конкурентного простору промислового підприємства.

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні й розробці теоретико-методологічного базису і практичних рекомендацій щодо розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств в конкурентних умовах. Одержані результати впроваджено у діяльність: Бучанської міської ради, при виокремленні векторів розвитку економічної безпеки промислових підприємств за використанням оцінки впливу просторових викликів, що представлено зовнішніми факторами впливу макрорівня на економічну безпеку промислових підприємств, на основі виокремлення відповідних показників з позицій розрахунку сили їх детермінуючого впливу на результуючі показники системи економічної безпеки промислових підприємств на основі побудови кореляційно-регресійних моделей (довідка № 12.1-09/565 від 21.03.2023 р.).

Окремі положення та пропозиції були використані в господарській діяльності:

ТОВ «Перспектива ОС» з метою використання методичних засад розвитку системи економічної безпеки у напрямі запровадження мотиваційного управлінського механізму, що виступає детермінантою та мотиватором до забезпечення стану захищеності і стійкості, комплексності і взаємодії складових безпекової діяльності підприємства (довідка № 053-1986 від 14.12.2020 р.);

ТОВ «Прспект плюс», де застосовано економіко-математичне проектування стратегічного управління системою економічної безпеки підприємства; запроваджено превентивні конкурентні стратегії щодо забезпечення економічної безпеки підприємства (довідка № 283 від 15.12.2021 р.);

ТОВ «Харківтрансмашпроект», де впроваджено заходи щодо запропонованих принципів моделювання поведінкових загроз функціонування підприємства в конкурентних умовах, що дало можливість більш акцентовано підійти до виявлення факторів та детермінант як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, котрі комплексно впливають на стан підприємства (довідка № 19.1/01 від 18.01.2022 р.);

ТОВ «Чернігівський ковальський завод» з метою моделювання впливу факторів зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємств в конкурентних умовах за використанням принципу побудови піраміди, що забезпечило аналіз впливу окремих факторів на зміни економічної безпеки підприємства та дало можливість оцінити їх можливі наслідки змін у майбутньому (довідка № 104 від 26.09.2022 р.);

ПАТ «Миколаївгаз» для посилення управління системою економічної безпеки підприємства та підвищення конкурентоспроможності в сучасних умовах на засадах управлінського механізму розвитку системи економічної безпеки в контексті конкурентної парадигми (довідка № 164/04 від 20.04.2023 р.);

ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «АЛТА»» при розробленні стратегії розвитку та підвищення економічної безпеки підприємства за використанням методичних засад, що включають етапність проведення

діагностики стану зовнішнього середовища та ймовірних загроз (довідка № 76/1 від 20.09.2023 р.);

ТОВ «Компанія ТІТАЛ» для забезпечення економічної безпеки підприємств в конкурентних умовах, де завдяки впровадженню методу візуалізації та визначення впливу зовнішніх факторів на рівень економічної безпеки підприємств за використанням принципу побудови піраміди розглянуто безпековість підприємства через взаємозв'язки та взаємодію системи п'яти складових економічної безпеки промислового підприємства (акт впровадження № 39-1-2 від 06.02.2024 р.).

Результати дослідження використовуються в процесі реалізації навчальних програм, курсів, методичних розробок для здобувачів вищої освіти у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», при викладанні курсів лекцій та проведенні практичних занять з дисциплін першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 051 «Економіка»: «Економіка підприємства», «Економіка розвитку», «Економічні ризики та методи їх вимірювання» та другого (магістерського) рівня вищої освіти: «Економічне обґрунтування управлінських рішень та оцінювання ризиків», «Діагностика процесів управління економічною діяльністю» (довідка № 28.04/26/2024 від 16.04.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. У дисертації відображено авторські наукові результати, висновки та пропозиції щодо вирішення актуальної науково-прикладної проблеми, а саме розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств в конкурентних умовах. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації, є особистим здобутком авторки.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження доповідались і були схвалені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Розвиток підприємництва як фактор росту національної економіки» (м. Київ, 17 листопада 2021 р., 23 листопада 2022 р., 22 листопада 2023 р.); «Розвиток економіки та бізнес-адміністрування: наукові течії та рішення» (м. Київ 21 жовтня 2021 р.; 20–25 травня 2022 р.); «Сучасні підходи до креативного управління економічними процесами» (м. Київ, 14–15 квітня 2022 р.); «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи» (м. Київ, 8 грудня 2022 р.); «Modern Movement of Science» (Dnipro, 19–20 October 2023 у.); «Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики» (м. Одеса, 8–9 вересня 2023 р.).

Публікації. Основні положення і висновки опубліковано у 36 наукових працях загальним обсягом 16,85 друк. арк. (особисто автору належить 9,76 друк. арк.), з-поміж них: 9 статей, що входять до наукометричних баз Scopus, WoS загальним обсягом 6,62 друк. арк., з яких особисто автору належить 2,06 друк. арк.; 15 фахових статей загальним обсягом 7,10 друк. арк., з яких особисто автору належить 6,12 друк. арк.; 3 статті – у наукових виданнях інших держав загальним обсягом 2,08 друк. арк., з яких особисто автору належить 0,6 друк. арк.; 9 публікацій – у матеріалах

науково-практичних конференцій загальним обсягом 1,05 друк. арк., з яких особисто автору належить 0,975 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладено на 366 сторінках комп'ютерного тексту. Дисертація містить 43 таблиці (з них 6 повністю займають площу сторінки), 80 рисунків (з них 7 повністю займають площу сторінки), списку використаних джерел із 433 найменувань на 42 сторінках, 8 додатків на 57 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі авторкою обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, зв'язок теми з науковими програмами, темами наукових досліджень, сформульовано мету і завдання, виокремлено об'єкт і предмет дослідження, визначено методологічну базу, викладено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, інформацію щодо публікацій та апробацій дисертантки.

У першому розділі «**Теоретичні засади формування економічної безпеки промислових підприємств**» досліджено еволюцію наукових теорій економічної безпеки та вплив сучасних тенденцій на її зміни; з'ясовано сучасні інтерпретації категоріального апарату теорії економічної безпеки підприємств; виокремлено наукові концепції забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах конкуренції. Досліджуючи філософію суспільного ставлення до суб'єктно-об'єктних відносин при забезпеченні захищеності економічних інтересів було формалізовано еволюції теорії економічної безпеки та описано зміну підходів до трансформації методології забезпечення захисту.

Встановлено, що сучасні інтерпретації категоріального апарату теорії економічної безпеки базуються на множині теоретичних підходів, що в сукупності формують архітектоніку забезпечення захисту економічних інтересів підприємства. Обґрунтовано, що поняття «економічна безпека» має розглядатись як система забезпечення стану захищеності, що спрямовується на формування стійкості до загроз, мінімізацію ризиків та втрат, гарантування ефективності функціонування підприємства шляхом узгодженості його економічних інтересів із просторовими та часовими факторами та їх впливом для реалізації стратегічних цілей розвитку і нарощування конкурентоспроможності у зовнішньому середовищі. Забезпечення економічної безпеки підприємства відбувається у взаємодії трьох безпекових секторів: зовнішньому, управлінському і внутрішньому.

Доведено, що економічна безпека промислових підприємств – це система регулювання безпекового простору, що спрямовується на збалансованість і розвиток функціоналів захисту, узгодженість ресурсопостачання та збуту, збереження корпоративних інтересів, стійкість та адаптивність до технологій, стандартизацію та якість промислової

продукції задля забезпечення стану захищеності й гарантування реалізації стратегічних цілей та конкурентоспроможності підприємства.

З огляду на характеристики економічної безпеки промислових підприємств запропоновано класифікацію її видів у контексті стратегічно-конкурентного підходу, в межах якого виокремлено ознаки за типом реагування на загрози, за еволюцією трансформації системи економічної безпеки підприємства, а також за ознакою конкурентних функціоналів. Запропонована систематизація дозволяє визначити результативність стратегічних змін та вплив конкурентного статусу на рівень захищеності економічних інтересів промислового підприємства (рис. 1).

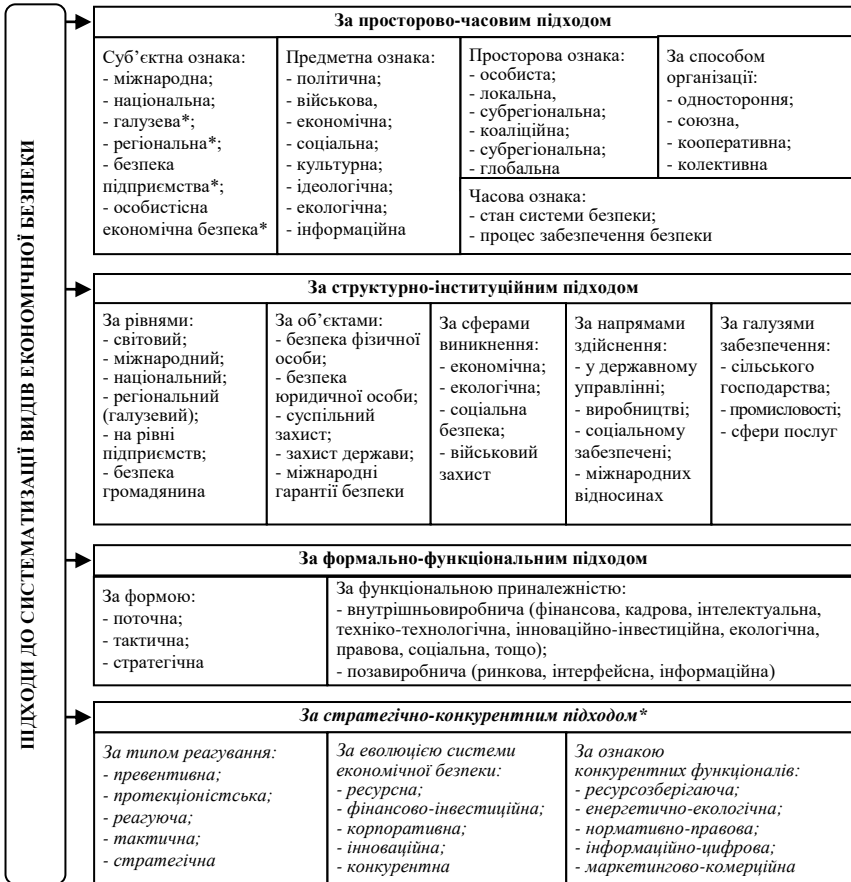

Рисунок 1 – Систематизація видів економічної безпеки в контексті еволюції її теорії

*розроблено авторкою

Результативність стратегічних змін за запропонованою систематизацією визначається можливістю превентивного реагування на виклики зовнішнього середовища, тим самим забезпечуючи збереження стратегічного вектору розвитку і функціонування підприємств. Оскільки конкурентоспроможність є результатом взаємодії зовнішнього середовища і підприємства, а безпека – це результат комплексного впливу усіх факторів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, в роботі зазначено, що трансформація системи економічної безпеки формується зі зміною принципів розвитку системи в умовах конкурентної парадигми. При формалізації розв'язкової методології становлення теорії економічної безпеки було формалізовано наративи та детермінанти безпекових викликів і аспектів у концепціях інноваційності, циклічності, технологічності, секторальності, цифровізації і техногенності економічного розвитку (рис. 2).

Економічна безпека у концепціях економічного розвитку реалізується за умови наявності накопичених ресурсів і ефективності їх використання, що дозволило визначити розв'язкові виклики і загрози, котрі стають мотиваторами активізації економічного захисту промислових підприємств. Через те, у дослідженні було запропоновано наукові засади ресурсної концепції забезпечення економічної безпеки промислових підприємств.

У другому розділі **«Методологічне забезпечення управління системою економічної безпеки промислових підприємств у конкурентних умовах»** сформовано конкурентну парадигму розвитку системи забезпечення економічної безпеки промислових підприємств; обґрунтовано методологічний базис економічної безпеки промислових підприємств в конкурентних умовах, виокремлено закономірності та принципи забезпечення безпековості економічної діяльності промислових підприємств; розглянуто методичний апарат діагностики системи економічної безпеки та оцінювання її ефективності на прикладі промислових підприємств.

Сформульовано авторські позиції щодо трактування конкурентної парадигми і її ролі у трансформації управлінських концепцій забезпечення ефективності й розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств. В дисертаційному дослідженні визначено стійкі постулати функціонування та розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств, що спрямовуються на забезпечення цілісності та стратегічності конкурентної адаптивності промислового підприємства до ринкових трансформацій (рис. 3). При цьому, базові ресурсні можливості за наявності ризиків мають спрямовуватись на гарантування фізичного захисту, а стратегічні орієнтири – на збереження конкурентоспроможності промислових підприємств.

В дослідженні обґрунтовано основні категоріально-понятійні визначення, що розкривають спрямованість та інструментарій обґрунтування шляхів розвитку системи економічної безпеки.

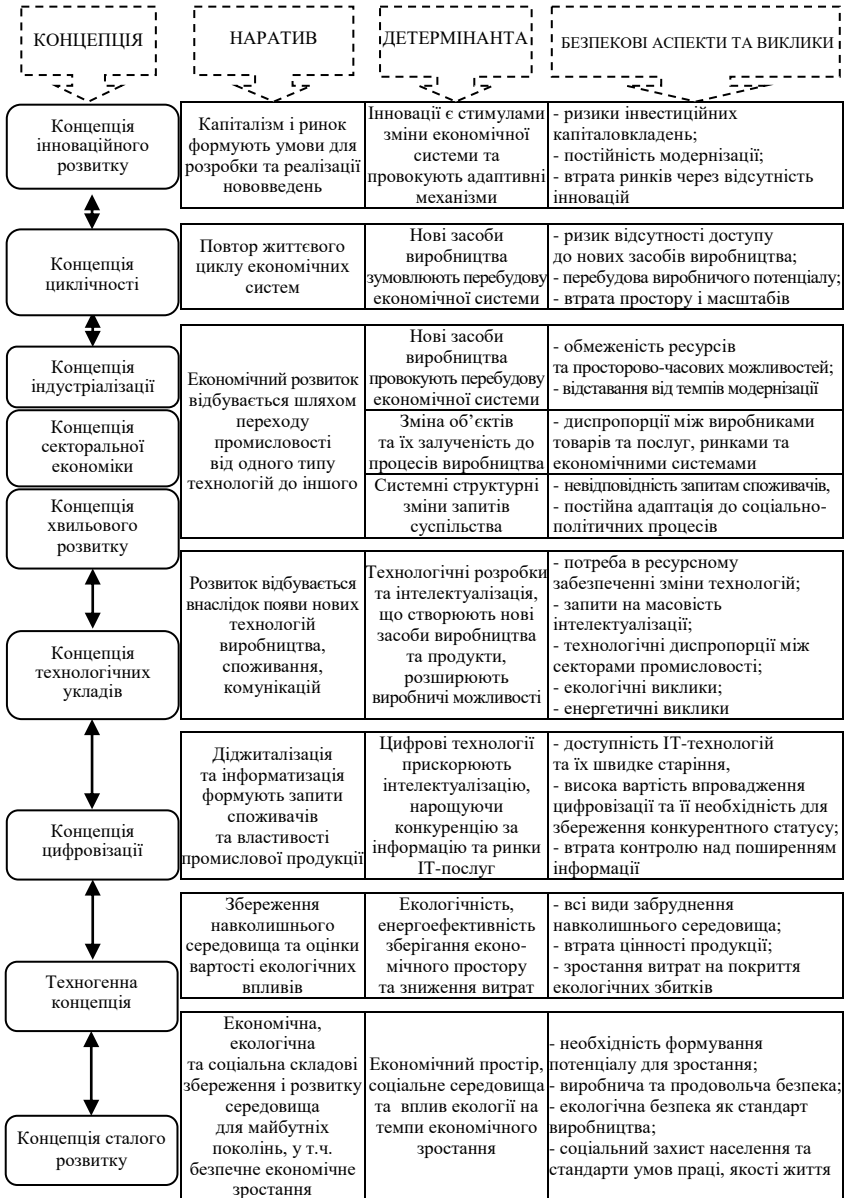

Рисунок 2 – Групування детермінант та безпекових викликів у концепціях розвитку промислових підприємств

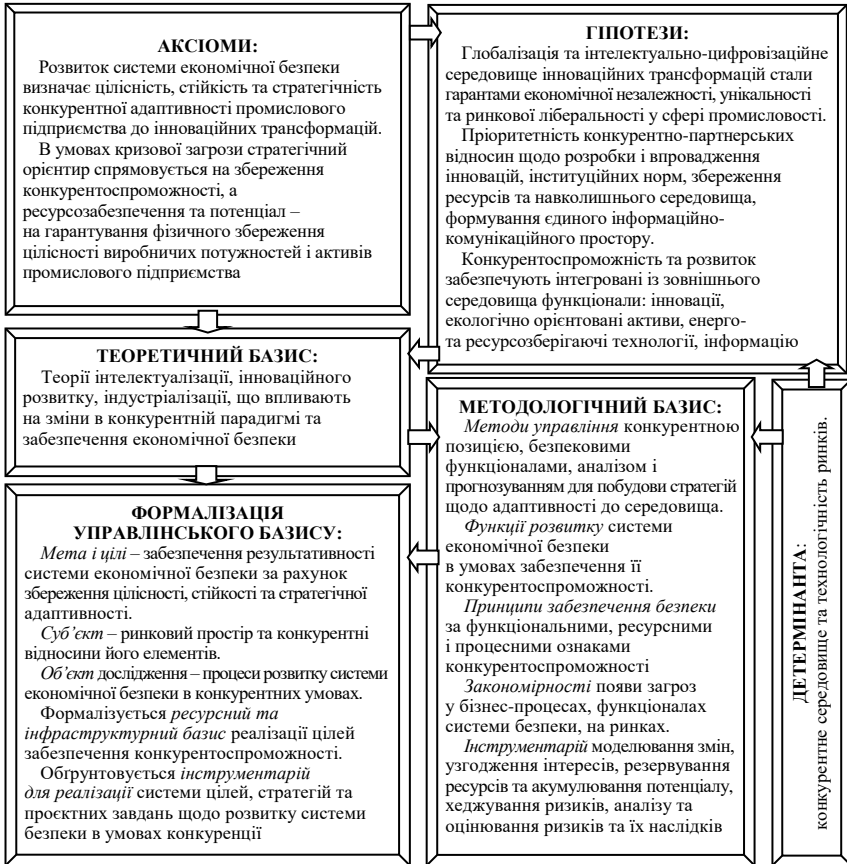

Рисунок 3 – Конкурентна парадигма розвитку системи економічної безпеки промислового підприємства

Так, управління розвитком системи економічної безпеки промислового підприємства у конкурентних умовах описується як комплексний, цілеспрямований вплив на формування, збереження та нарощування конкурентоспроможності у процесах забезпечення цілісності, стійкості, адаптивності і стратегічності техніко-технологічного, матеріально-технічного та інтелектуально-цифровізаційного і інших комплексів, стимулювання до нарощування їх цінності, вартості та ефективності, реалізації конкурентних переваг та потенціалу розвитку. Забезпечення розвитку системи економічної безпеки – це сукупність управлінських інструментів, взаємодія яких створює якісно нові властивості та можливості щодо оптимізації безпекових складових, забезпечення цілісності і стійкості,

а також формування нових конкурентних переваг, що утворюються в результаті нарощування цінності й вартості у кризових умовах. З позицій стратегічно-орієнтованого управління розвиток системи економічної безпеки – це послідовний і безперервний системний процес нарощування рівня адаптивності і стійкості, оптимізації функціоналів та ресурсозабезпечення для акумулювання і конкурентоспроможності потенціалу, забезпечення захисту від втрати цілісності та вартості активів, ефективності реакції на ризики без втрат конкурентних переваг.

Побудову комплексу управління розвитком системи економічної безпеки запропоновано у візуальній моделі триади безпекових секторів підприємства, що описується зовнішнім, внутрішнім та управлінським секторами. Притримуючись класичних наукових підходів до формалізації принципів дослідження, авторкою було описано загальнонаукові та спеціальні принципи забезпечення і розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств у конкурентних умовах.

Узагальнюючи наукові здобутки та методичний інструментарій діагностики системи економічної безпеки, у роботі було виокремлено управлінські рівні оцінювання, до котрих відносно загальний, структурний, факторний рівні та рівень одиничних критеріїв.

Описано послідовність проведення діагностики системи економічної безпеки, що включає етапи від оцінювання одиничних критеріїв стану до аналізу результативності вибору й реалізації потенційних стратегічних орієнтирів розвитку системи економічної безпеки у конкурентних умовах. При оцінці стану системи економічної безпеки на першому етапі діагностики застосовується авторський «критерій конкурентної безпеки», що розроблено із застосуванням методів математичної оцінки когнітивного сприйняття для визначення множини показників, визначення нечітких множин, який через послідовний відбір альтернативних показників і раціоналізацію дозволяє сформулювати відповідну сукупність показників у групі.

До показників захищеності ринкової позиції промислового підприємства та його статусу в конкурентному просторі, що дозволяють аналізувати зовнішній та управлінський вплив, відносимо:

– критерій «конкурентної безпеки», що дозволяє визначити стан захищеності економічних інтересів та ринкової позиції підприємства:

$$CS = (A \cdot q_A + P \cdot q_P + F \cdot q_F + E \cdot q_E + II \cdot q_{II}) + I \cdot q_I + C \cdot q_C, \quad (1)$$

де CS – критерій конкурентної безпеки промислового підприємства; A – інтегрований показник за показниками безпеки використання техніко-технологічних активів (стану технічного потенціалу); P – інтегрований показник результативності управління персоналом (стану кадрового потенціалу); F – інтегрований показник фінансово-економічного стану; E – інтегрований показник результативності господарювання (стану виробничого потенціалу); II – інтегрований показник результативності

інвестиційно-інноваційної діяльності; I – інтегрований показник інформаційної безпеки; C – інтегральний показник конкурентоспроможності підприємства; q – вагомість інтегрованих показників за групами показників ($\sum q = 1$).

Для оцінювання стану захищеності підприємств рекомендується застосовувати методи аналізу ймовірності появи ринкових ризиків та кореляційно-регресійний аналіз, а з метою визначення рівня реалізації цілей забезпечення конкурентної безпеки запропоновано адаптований до авторської класифікації еволюційних рівнів розвитку системи економічної безпеки методичний інструментарій формалізації шкали Е. Харрінгтона, яку розширено на десять рівнів (табл. 1).

Таблиця 1

**Градація профілю розвитку системи економічної безпеки
промислового підприємства за критерієм «конкурентної безпеки»**

Інтервал значень критерію «конкурентної безпеки»	Класифікація рівнів профілю розвитку системи економічної безпеки	Сфери таргетування цілей розвитку системи безпеки
$0 < KB \leq 0,1$	Детенсивний	Детенсивний розвиток підприємства спричиняє скорочення активів та відсутність ресурсів для забезпечення безпеки
$0, 1 < KB \leq 0,2$	Ресурсно-регресивний	Регресивні тенденції господарювання спонукають захисні стратегії і скорочення інвестицій; безпековий потенціал розподіляється на інші види діяльності
$0,2 < KB \leq 0,3$	Фінансовий	Реалізація капіталу на зміцнення і розвиток виробничих потужностей та їх захист
$0,3 < KB \leq 0,4$	Інвестиційний	Інвестування в технології захисту, оновлення техніко-технологічних активів на підприємстві
$0,4 < KB \leq 0,5$	Корпоративний	Формування корпоративної культури, захист майнових та корпоративних прав
$0,5 < KB \leq 0,6$	Забезпечувальний	Забезпечення нарощування безпекового потенціалу, акумулювання захисних технологій і страхування
$0,6 < KB \leq 0,7$	Інноваційний	Пошук та застосування інтелектуальних, цифрових та фізичних інновацій у сфері економічної безпеки
$0,7 < KB \leq 0,8$	Стратегічний	Стратегічне нарощування економічного потенціалу та зовнішніх комунікацій для формування вмотивованості до захисту інтересів підприємства в довгостроковій перспективі
$0,8 < KB \leq 0,9$	Конкурентний	Реалізація агресивної ринкової стратегії, нарощування ресурсоефективності, соціальної відповідальності та компетенцій персоналу для формування нових конкурентних переваг
$0,9 < KB \leq 1,0$	Лідерства в конкурентному просторі	Реалізація інтелектуального капіталу, монополізація ринку для усунення загроз

Рівень профілю конкурентної безпеки відображає освоєність інноваційних технологій захисту та характеристики безпекового простору промислового підприємства.

Подальший процес проведення діагностики системи економічної безпеки промислового підприємства передбачає моніторинг факторного впливу на її результативність та трансформацію. Факторний аналіз безпекових викликів запропоновано здійснювати за моделлю визначення сили, спрямованості, тривалості та просторовості ринкових впливів, що дозволяє виявляти закономірності і характеристики впливу конкурентного простору на стратегічні орієнтири в забезпеченні економічної безпеки, нарощуванні захисних і конкурентних позицій задля реалізації ринкових інтересів та постійної адаптації до викликів:

$$f(S) = (S_p, D_i, D_u, S_n), \quad (2)$$

де $f(S)$ – функція залежності системи безпеки від характеру ринкових впливів на промислове підприємство; S_p – швидкість змін у стані системи економічної безпеки підприємства (speed); D_i – спрямованість безпекових змін у конкурентній позиції підприємства на ринку (directionality); D_u – тривалість впливу конкуренції на систему безпеки (duration); S_n – просторовість охоплення конкурентоспроможністю наявної системи безпеки (spaciousness).

Запропонована модель «SDDS» аналізу факторного впливу конкуренції на систему безпеки промислових підприємств дозволяє не лише визначити характеристики впливів, а й їх результативність, дає управлінський інструментарій для корегування динамічності та регулювання спрямованості активізації структурних напрямів забезпечення безпеки.

Математичний інструментарій структурного аналізу потенціалу системи економічної безпеки базується на економічній діагностиці прибутковості й ефективності, а також врахування якісних параметрів ресурсозабезпечення і покриття ризиків. Це дозволяє визначити як його вартість, так і рівень економічного розвитку:

$$P_{ES} = \frac{C_p}{\sum_{i=1}^n C f_i \cdot q_i} \cdot I_{inov} \cdot I_{intel} \cdot I_q \cdot I_s \cdot I_d \cdot I_{int}, \quad (3)$$

де P_{ES} – критерій ефективності потенціалу системи економічної безпеки; C_p – вартість потенціалу системи економічної безпеки підприємства; $C f$ – вартість активізації та реалізації функціональних складових системи економічної безпеки; i – складова системи; n – кількість складових функціоналів у системі економічної безпеки; q_i – частка функціоналу у вартості активізації системи безпеки; I_{inov} – коефіцієнт

інноваційності ресурсів, I_{intel} – коефіцієнт інтелектуалізованості ресурсів, I_q – коефіцієнт стандартизації й якості ресурсів, I_s – коефіцієнт безпековості структурних змін, що є оберненим до рівня ризику, I_d – коефіцієнт цифровізації управлінських впливів, I_{int} – коефіцієнт інтегрованості функціоналів до системи безпеки.

Для реалізації управлінських цілей щодо діагностики впливу конкурентного простору на розвиток системи економічної безпеки промислового підприємства через структуризацію результатуючих функціоналів запропоновано модель «IEEI», в основі якої покладено гіпотезу наукового дослідження щодо впливу зовнішньоінтегрованих функціоналів (інновації (innovations), екологічноорієнтовані впливи (ecology), енергозберігаючі технології (energy saving), інформація (information)) на нарощування конкурентоспроможності системи економічної безпеки. Модель «IEEI» формалізовано через економіко-математичне моделювання змін у критерії «конкурентної безпеки» промислового підприємства:

$$\Delta IEEI = CS \cdot \Delta I_{inov} \cdot \Delta I_{ec} \cdot \Delta I_{es} \cdot \Delta I_{info}, \quad (4)$$

де $\Delta IEEI$ – зміна конкурентної позиції промислового підприємства на ринку під впливом конкурентноформуючих функціоналів; CS – значення критерію «конкурентної безпеки» промислового підприємства; ΔI_{inov} – зміна результативності реалізації інноваційного функціоналу; ΔI_{ec} – зміна результативності реалізації екологічного функціоналу; ΔI_{es} – зміна результативності реалізації енергозберігаючого функціоналу; ΔI_{info} – зміна результативності реалізації інноваційного функціоналу.

Стратегічні позиції та орієнтири розвитку системи економічної безпеки запропоновано досліджувати за тривимірною моделлю «стан→зміни→розвиток», що розкриває гіпотезу щодо тріади безпекових просторів. Розроблена економічна модель базується на застосуванні методики угруповання і подальшого розподілу масиви даних за формулою Стреджерса. Відповідно, просторова конкурентна позиція промислового підприємства відображає рівень ефективності формування конкурентної позиції та реалізації акумульованого потенціалу розвитку системи економічної безпеки (рис. 4).

Просторова конкурентна позиція промислового підприємства за моделлю «стан→зміни→розвиток» є залежною від рівня ефективності формування конкурентної безпеки й акумульованого потенціалу розвитку системи економічної безпеки.

У третьому розділі «Аналіз конкурентних викликів та безпекових тенденцій розвитку промислових підприємств» проаналізовано сучасний стан та тенденції змін конкурентного середовища функціонування промислових підприємств; ідентифіковано вплив просторових факторів макросередовища на функціонування промислових підприємств; оцінено вплив факторів внутрішнього середовища на систему економічної безпеки промислових підприємств.

				Лідерство в конкурентному просторі
Стан	Стратегічно-конкурентного захисту	Інноваційний	Стратегічний	Конкурентний
	Реакційно-інтенсивного захисту	Інвестиційний	Забезпечувальний	Інноваційний
	Детенсивно-екстенсивного захисту	Фінансовий	Ресурсно-регресивний	Детенсивний
Вектор розвитку		У зовнішніх вимірах	У управлінській системі	У внутрішніх функціоналах
Зміни				

Рисунок 4 – Модель «стан→зміни→розвиток» стратегічного аналізу системи економічної безпеки

Дослідження значень індексів промислової продукції за 2011–2023 рр. продемонструвало у 2019–2020 рр. погіршення показників, що обумовлено пандемією COVID-19. Найбільше зменшення виробництва за досліджуваний період відбулося у сфері металургійного виробництва, а саме: виробництво готових металевих виробів зменшилося з 18,2 % у 2011 р. до 12,3 % у 2020 р. та у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції – з 5,8 % до 2,2 %, відповідно. Загальна тенденція у 2022 році характеризувалася значним зниженням показника на 40 позицій зі 103,3 % на початок року до 63,3 % на кінець року. У 2023 році ситуація покращилась, що дозволило збільшити індекс промислової продукції на кінець року до 106,8 %, що більше на 45,8 % в порівнянні з січнем 2023 року.

Внаслідок війни росії проти України з лютого 2022 р. через агресію з боку російської федерації промисловість України та економіка в цілому зазнала значних втрат. Так, за оцінками експертів збитки у промисловому секторі України становлять 8,1 млрд дол. США, а вартість втрачених активів становить 24,9 % від сукупного розміру власного капіталу усієї промисловості, що становить 4,1 % ВВП країни за 2021 р. Серед загального обсягу промислових підприємств, що постраждали від воєнних дій 64,9 % є не пошкодженими, а повністю зруйнованими. Ці факти спонукають до розроблення інструментарію забезпечення економічної безпеки промислових підприємств із урахуванням сучасних реалій суспільного розвитку.

Сучасні просторові виклики зумовили необхідність виокремлення загроз щодо розвитку промислових підприємств, які були викликані воєнними діями на території України внаслідок агресії з боку Російської Федерації, а саме: фізичне скорочення суб'єктів промисловості внаслідок їх знищення чи часткового руйнування; підвищення темпів деіндустріалізації економіки, що викликано руйнуванням великої кількості промислових

об'єктів та орієнтація України; зниження конкурентоспроможності промислової продукції внаслідок зростання виробничих і логістичних витрат; посилення залежності від імпорту промислової продукції; зменшення залучення інвестиційних ресурсів у промислову сферу.

Для визначення впливу просторових викликів на систему економічної безпеки промислових підприємств обґрунтовано методичні засади, що включають етапність проведення діагностики стану зовнішнього середовища і ймовірних загроз, що є підґрунтям складання стратегії розвитку промислового підприємства та забезпечення його економічної безпеки.

Визначено класифікацію загроз розвитку промислових підприємств та здійснити групування просторових викликів впливу на систему економічної безпеки промислових підприємств, у тому числі, щодо організаційної, інноваційної, виробничої, ринкової та кадрової специфіки сфери діяльності промислових підприємств.

Проведено оцінку впливу просторових викликів, що представлено зовнішніми факторами впливу макrorівня на економічну безпеку промислових підприємств на основі виокремлення відповідних показників з позицій розрахунку сили їх детермінуючого впливу на результуючі показники системи економічної безпеки промислового підприємства, а саме обсягу реалізованої промислової продукції. На основі побудови кореляційно-регресійних моделей було встановлено залежність між обраними показниками, які характеризують вплив макросередовища на діяльність промислових підприємств.

За допомогою розрахунку кореляційно-регресійних рівнянь за обраними показниками макроекономічного впливу на результуючий показник для промислових виробництв (обсяг реалізованої промислової продукції) було встановлено відповідні залежності й на основі визначеного впливу побудовано візуалізацію результатів діаграми розсіювання. На основі побудови кореляційно-регресійних моделей було встановлено залежність між обраними показниками, які характеризують вплив макросередовища на діяльність промислових підприємств.

Це дало можливість на основі застосування програмного продукту *Vensim* провести імітаційне моделювання впливу показників на макrorівні на результуючу ознаку, яка представляється у вигляді обсягу реалізованої промислової продукції та чистого прибутку підприємства. Складові імітаційної моделі розвитку промисловості під впливом макроекономічних факторів побудовані на основі кореляційно-регресійних рівнянь, якість яких визначалась на основі розрахунків коефіцієнта детермінації та середньоквадратичної похибки, а також критерію Стьюдента для оцінки статистичної значущості параметрів моделі. Імітаційна модель побудована на основі встановлення прямого та зворотного зв'язку між виокремленими показниками, що сформуvalи 28 контурів, які містять від двох до семи змінних моделей та вказують на детермінуючу значущість інноваційної

складової при забезпеченні економічної безпеки і конкурентоспроможності промислових підприємств.

Для оцінки системи економічної безпеки промислових підприємств в роботі за використанням методу експертно-статичного аналізу сформовано групи показників, які характеризують фінансово-економічну стійкість, ефективність виробничої сфери, інноваційно-інвестиційну активність, кадрове забезпечення і відображають стан захищеності, що спрямовується на формування стійкості до загроз, забезпеченість підприємств необхідними ресурсами в досягненні цілей розвитку та отримання прибутку за умов високої мінливості та невизначеності оточуючого середовища.

У четвертому розділі «**Формалізація концептуальних положень конкурентної парадигми розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств**» здійснено моделювання впливу факторів зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємств в конкурентних умовах; виявлено вплив конкурентоформуючих функціоналів на розвиток економічної безпеки промислових підприємств; детерміновано напрями розвитку системи економічної безпеки із урахуванням світової практики.

Запропоновано моделювання впливу факторів зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємств в конкурентних умовах за використанням принципу побудови піраміди, який дозволяє аналізувати вплив окремих факторів на зміни економічної безпеки підприємства та оцінювати можливі наслідки їх змін в майбутньому. Стан забезпечення економічної безпеки промислового підприємства за якого характеризується об'ємом піраміди, а кожен з п'яти бічних векторів-променів піраміди кількісно виражається інтегральним показником фінансово-економічного стану, виробничого потенціалу, використання технічного потенціалу, кадрового потенціалу та інвестиційно-інноваційної діяльності. Стан забезпечення економічної безпеки діяльності промислових підприємств в умовах впливу факторів зовнішнього середовища характеризує об'єм піраміди, кількісний вимір якої (V_ϕ) розраховують за формулою:

$$V_\phi = \frac{1}{3} \cdot \left(\frac{1}{2} \cdot \sin \alpha \cdot \sum_{i=1}^n P_i \cdot P_{i+1} \right) \cdot EB, \quad (5)$$

де $\sin \alpha$ – кут між векторами в піраміді (нижньої та верхньої підстави $n = 5$, $\alpha = 72^\circ$); P_i – фактичне значення променю; n – кількість променів, які характеризують стан економічної безпеки підприємств; EB' – фактичне значення рівня економічної безпеки підприємства.

Враховуючи, що основу піраміди формують п'ять векторів-променів, які характеризують оцінку стану економічної безпеки, то її величина (S) розраховується за формулою:

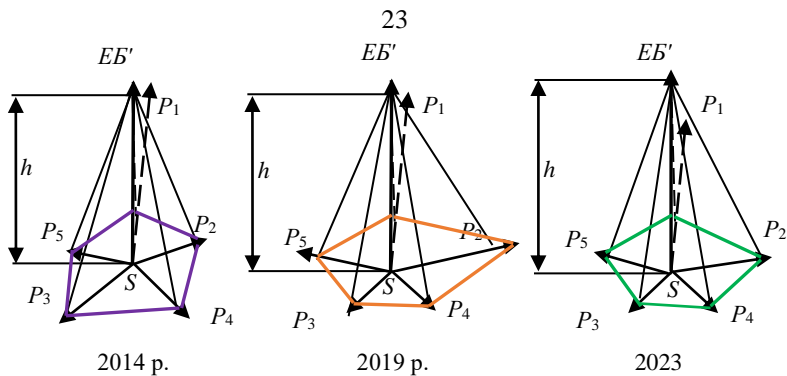
$$S = \frac{1}{2} \cdot \sin \alpha \cdot \sum_{i=1}^n P_i \cdot P_{i+1} = \frac{1}{2} \cdot \sin \alpha \cdot (P_1 \cdot P_2 + P_2 \cdot P_3 + P_3 \cdot P_4 + P_4 \cdot P_5 + P_5 \cdot P_1), \quad (6)$$

де $\sin \alpha$ – кут між векторами в підставі багатокутнику, який дорівнюватиме 72° , оскільки число векторів в моделі п'ять ($n = 5$); n – кількість векторів-променів, які характеризують стан економічної безпеки; P – величина вектору, який характеризує i -й критерій стану економічної безпеки.

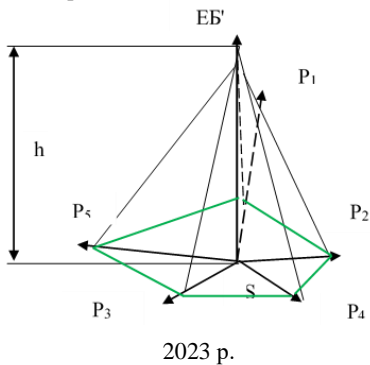
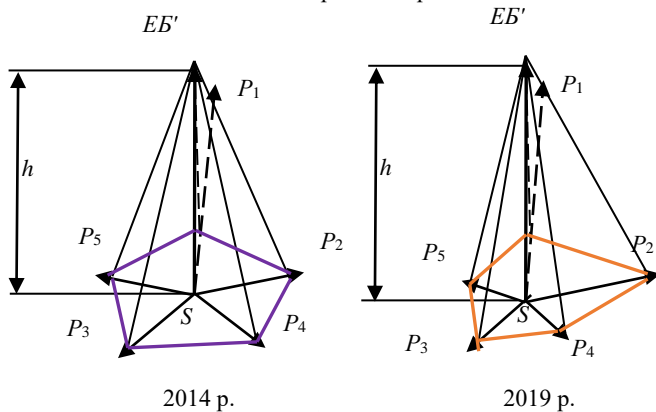
Зміни у стані економічної безпеки промислового підприємства запропоновано визначати як різницю між об'ємом поточного і прогнозного стану піраміди. Проведений аналіз та побудова пірамід, що візуалізують стан економічної безпеки досліджуваних підприємств та її змін дає можливість зазначити, що на підприємствах ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат» відбувається зниженням рівня системи економічної безпеки ($\Delta V = -0,272$; $S = 2,05$ $h = 0,3$). Позитивні тенденції спостерігаються на підприємствах ПАТ «Арселорміталл Кривий Ріг» ($\Delta V = 0,23$; $S = 3,4$; $h = 0,59$) та ПАТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат» ($\Delta V = 0,57$; $S = 4,95$; $h = 0,69$). ТОВ «Інтерпайп Україна» характеризується нейтральним типом змін стану економічної безпеки, оскільки за аналізований період за всіма параметрами окрім висоти спостерігається зниження ($\Delta V = -1,08$; $S = 4,27$; $h = 0,71$) (рис. 5).

Для аналізу характеру змін системи економічної безпеки в прогнозованому періоді застосовується розрахунок даних, які візуально представлені усіченою пірамідою. Також проведено аналіз впливу кожної складової економічної безпеки, що виражається інтегральними показниками фінансово-економічного стану, виробничого потенціалу, використання технічного потенціалу, кадрового потенціалу та інвестиційно-інноваційної діяльності на систему економічної безпеки підприємств в цілому. Згідно аналізованих даних зміна рівня системи економічної безпеки у негативному напрямі у 2021 р. по відношенню до попереднього відбулась: по-перше, на підприємстві ПАТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат» за рахунок зміни інтегрального показника інтелектуально-кадрового потенціалу; по-друге, на ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат» за рахунок погіршення фінансово-економічного стану, ефективності діяльності, ефективності виробничого потенціалу та інтелектуально-кадрового потенціалу. Позитивні зміни в економічній безпеці відбувались на підприємствах: ПАТ «Арселорміталл Кривий Ріг» за рахунок поліпшення результатів складових фінансово-економічного стану, виробничого потенціалу, інтелектуально-кадрового потенціалу, та ТОВ «Інтерпайп Україна» за рахунок покращання ефективності діяльності, виробничого потенціалу та інвестиційно-інноваційної діяльності. Завдяки такому дослідженню складових економічної безпеки, впливаючи на відповідні складові, можна регулювати загальний рівень економічної безпеки підприємства, визначати сильні та слабкі сторони його діяльності та запроваджувати відповідні заходи щодо стабілізації ситуації.

Сукупний вплив конкурентоформуючих функціоналів у забезпеченні економічної безпеки здійснюється на внутрішні структурні складові системи і трансформує їх у зовнішні конкурентні переваги, що відбувається через зміни у якісних характеристиках економічного потенціалу промислового підприємства (рис. 6).

ТОВ «Інтерпайп Україна»

ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат»

Рисунок 5 – Зміна системи економічної безпеки підприємств
під впливом багатofакторних коливань

Рисунок 6 – Схема впливу конкурентоформуючих функціоналів на розвиток системи економічної безпеки промислового підприємства

При дослідженні сучасних детермінант розвитку системи економічної безпеки було встановлено, що економічні інтереси та безпека напряму залежать від національної безпеки, що визначається незалежністю країни,

її суверенітетом і цілісністю, створенням умов для суспільного розвитку, у тому числі у економічному напрямі.

У п'ятому розділі «**Концептуально-методичні засади розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств в умовах конкурентної парадигми**» запропоновано концептуальні засади розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств в умовах конкурентної парадигми; розроблено пріоритетність проектування стратегічного управління системою економічної безпеки промислових підприємств; здійснено прогнозування реалізації мотиваційного механізму розвитку системи економічної безпеки на промислових підприємствах. Доведено, що управління економічною безпекою промислового підприємства в контексті конкурентної парадигми є невід'ємною частиною архітектури системи управління та вимагає розробки та впровадження релевантних заходів убезпечення безпековості розвитку промислового підприємства (рис. 7).

В умовах критичних загроз цілісності і стійкості функціонування промислового підприємства, управління розвитком системи економічної безпеки спрямовується на активізацію резервів і мобілізацію акумульованого потенціалу, збереження персоналу та активів, захист просторових ресурсів та інформації. У зв'язку з тим, що підпорядкування діяльності підприємства цілям системи економічної безпеки може призводити до вагомих витрат ресурсів та не завжди нести в собі фінансово-економічну ефективність від впровадження безпекових заходів, у роботі запропоновано поетапність трансформації цілей системи економічної безпеки промислового підприємства в конкурентних умовах. Процес розвитку системи економічної безпеки передбачає формування цілей від превентивного дотримання існуючих ринкових стандартів імперативів чи накопичення конкурентоспроможності потенціалу його розвитку та створення нових ринкових ніш або конкурентних переваг. Запропонована трансформація цілей системи економічної безпеки промислового підприємства має оптимізувати функції, завдання та ресурсозабезпечення розвитку.

У загальних ознаках виокремлено особливі специфічні ознаки системи економічної безпеки промислових підприємства, серед яких: збалансованість функціонування всіх систем підприємства, результативність комунікацій підприємства у середовищі функціонування, корпоративний захист інтересів промислового підприємства, конкурентоспроможність промислового підприємства та стратегічні розвиткові орієнтири, що дало можливість виокремити архітектоніку системи економічної безпеки промислового підприємства в конкурентних умовах. Обґрунтовано значення управління забезпечення економічної безпеки промислового підприємства та взаємоузгодженість завдань системи економічної безпеки із стратегічними орієнтирами нарощування конкурентних переваг підприємства із урахуванням градації рівнів управління, що дає можливість формувати стійкі й унікальні конкурентні переваги підприємства і нарощувати конкурентоспроможність.

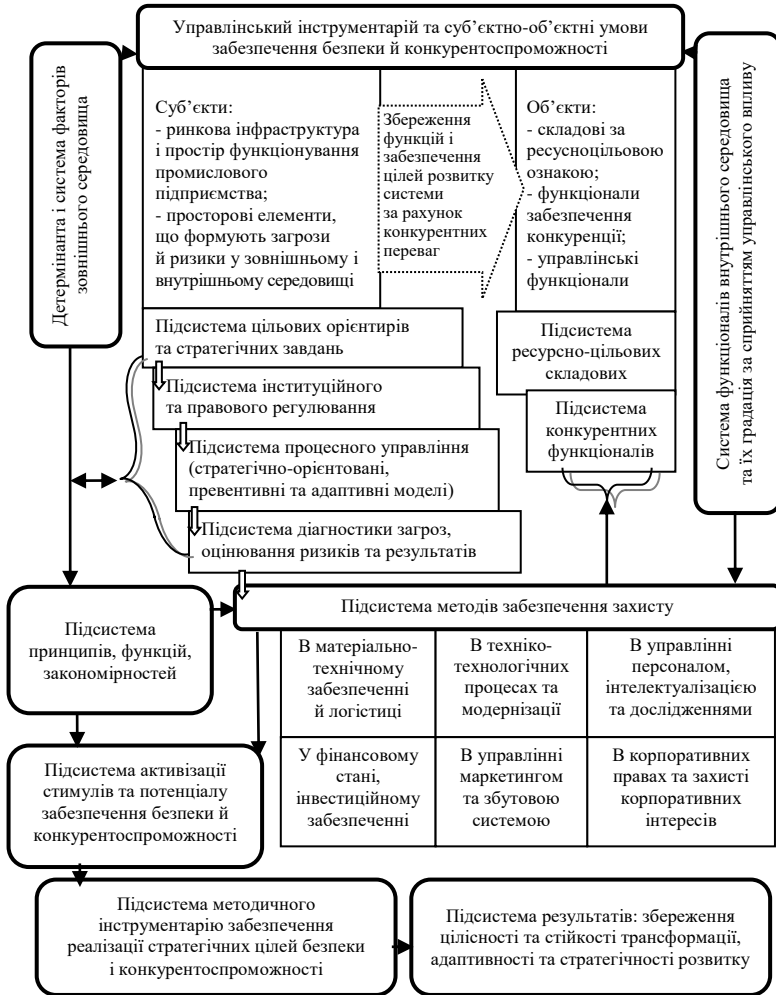

Рисунок 7 – Архітектура формування системи економічної безпеки промислового підприємства в конкурентних умовах

Запропоновано концептуальні засади розвитку системи економічної безпеки промислового підприємства в контексті конкурентної парадигми, що базується на тріаді безпекових секторів підприємства (зовнішнього, внутрішнього та управлінського), і передбачає розвиток системи економічної безпеки на довгострокове стратегічне управління, градацію рівнів управління, детермінізм ринкового середовища і потенційні можливості до створення конкурентних переваг і нарощування конкурентоспроможності промислового

підприємства (рис. 8). Обґрунтовано, що розвиток системи економічної безпеки промислового підприємства полягає в реалізації стратегічних орієнтирів щодо забезпечення цілісності і стійкості, адаптивності та ефективності в конкурентних умовах і передбачає прийняття інноваційних та креативних управлінських рішень.

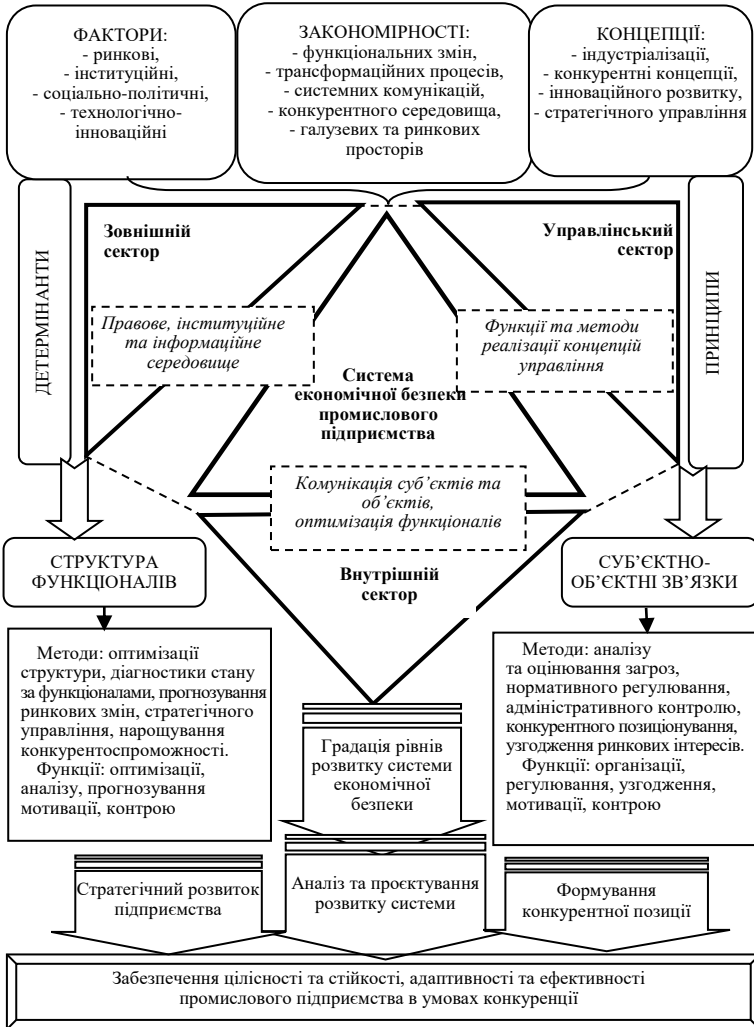

Рисунок 8 – Концептуальні засади розвитку системи економічної безпеки промислового підприємства при застосуванні конкурентної парадигми

Доведено, що прийняття інноваційних і креативних управлінських рішень в сучасних конкурентних умовах неможливо без залучення інформаційних ресурсів, моніторингу, інформаційно-аналітичного аналізу конкурентного середовища та форсайту внутрішнього та зовнішнього середовища, що дає можливість не тільки спрогнозувати можливі загрози та розробити заходи щодо нівелювання їх дій, а й виявити слабкості та переваги конкурентів. Обґрунтовані у попередніх розділах принципи розвитку і класифікація безпекової системи підприємств дозволили змодельовати послідовність досягнення стратегічних цілей, котрі спрямовані на збереження цілісності та стійкості трансформації, забезпечення адаптивності та стратегічності розвитку системи економічної безпеки в умовах конкуренції. Авторкою запропоновано систему стратегії розвитку системи економічної безпеки промислового підприємства в умовах конкуренції, що структуровано за рівнями управління на базові (адаптивні), превентивні (трансформаційні), конкурентно-комунікаційні та конкурентні (рис. 9).

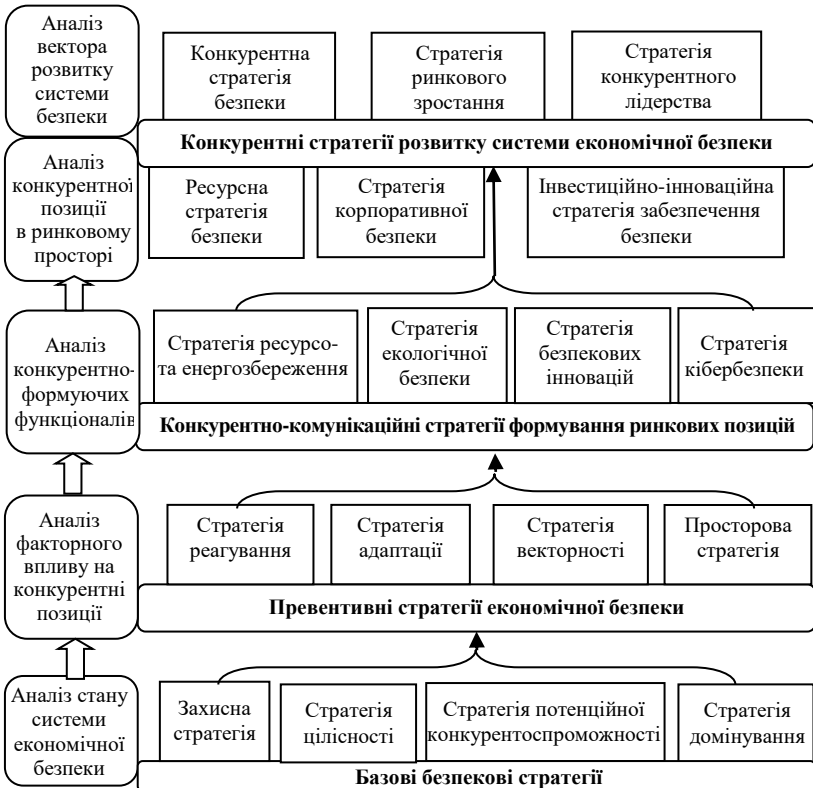

Рисунок 9 – Систематизація стратегій розвитку системи економічної безпеки промислового підприємства в умовах конкуренції

Описані групи стратегій охоплюють розвиткові орієнтири промислового підприємства не лише при реалізації внутрішніх трансформаційних змін, а й у зовнішньому конкурентному просторі, тим самим забезпечуючи комплексність захисту економічних інтересів промислового підприємства при формуванні конкурентних переваг. Моделювання стратегічного управління розвитком системи економічної безпеки промислового підприємств в умовах конкуренції базується на запропонованій чотирьохрівневій системі стратегій та методичному інструментарію визначення стану й потенційної спроможності до захисту при нарощуванні безпекових і конкурентних переваг.

Економіко-математичне моделювання методичного забезпечення для визначення стану системи економічної безпеки у конкурентному просторі промислового підприємства базується на використанні графоаналітичної візуалізації в декартовому просторі позиції підприємства, застосовуючи уже розроблені авторкою моделі визначення ефективності системи безпеки (із застосуванням критерію «конкурентної безпеки») та її безпекового потенціалу (за критерієм «ефективності потенціалу системи економічної безпеки»), а також враховуючи характеристики впливу ринкового простору (за факторною моделлю «SDDS») і динамічність трансформації конкурентоформуючих функціоналів системи безпеки (за моделлю ΔIEEI).

З метою моделюванні процесу вибору конкурентної стратегії розвитку системи економічної безпеки промислового підприємства обґрунтовано застосування кваліметричного методу аналізу, що передбачає перетворення описових, якісних параметрів до кількісних оцінок властивостей системи безпеки промислового підприємства: від побудови «дерева якісних параметрів» до кількісного вираження пріоритетності завдань. Застосовуючи метод ієрархій Т. Сааті, обґрунтовано градацію розв'язкових цілей для системи економічної безпеки у конкурентному просторі, що виражаються у встановленні пріоритетності конкретної стратегії, стратегій ринкового зростання і конкурентного лідерства. За проведеним аналізом із застосуванням запропонованої системи моделей визначено, що домінуючими стратегічними орієнтирами при реалізації конкурентної стратегії розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств є ефективність економічної безпеки в умовах конкуренції, ефективність реалізації безпекового потенціалу, а також реалізація конкурентоформуючих функціоналів.

В дослідженні проведено прогнозування змін за рівнем розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств, що базується на варіативності сценаріїв реалізації конкурентних стратегій, оцінюванні зміни рівня профілю та аналізі динаміки змін у деструктивних впливах військових загроз на конкурентний простір (рис. 10). При прогнозуванні враховувалась динаміка змін у профілі економічної безпеки і тренди змін у діяльності промислових підприємств України за період повномасштабного вторгнення, що дозволило оцінити рівень невизначеності й ключові фактори деструктивного впливу.

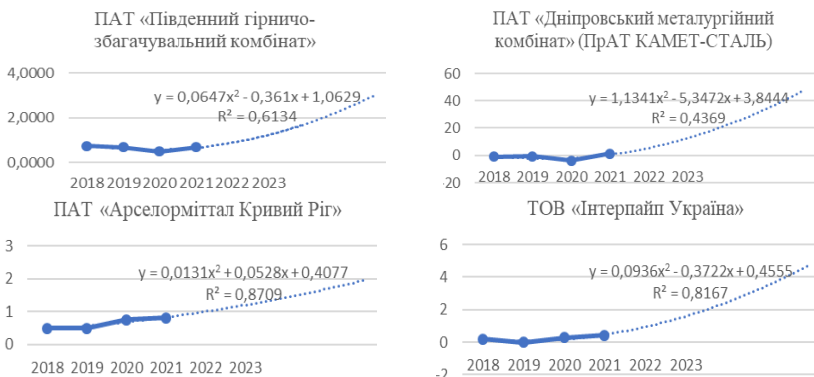

Рисунок 10 – Прогнозування тенденцій розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств за критерієм «конкурентної безпеки»

Проведене прогнозування рівня розвитку системи економічної безпеки за критерієм конкурентної безпеки промислових підприємств показує поступове зростання прогностичних значень, що відображає посилення захисту економічних інтересів у ринкових умовах. Збереження позитивного тренду в розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств залежатиме від відсутності деструктивних впливів воєнного часу та стійкості безпекового потенціалу як національної економіки, так і окремих підприємств.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і наведено авторський підхід щодо розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств в конкурентних умовах. Висновки та основні результати, отримані в результаті проведеного дослідження, можуть бути зведені до наступного.

1. З урахуванням закономірностей розвитку економічної науки та трансформації безпекових викликів у теорії економічної безпеки обґрунтовано основні періоди її становлення: філософсько-ціннісний, зародження безпекових понять, суспільно-національний, становлення класичних теорій протекціонізму, інституційно-капіталістичний, формалізація концепцій захисту державних та приватних ринкових інтересів, розвиток теорії економічної безпеки як самостійної науки, неомодернізація концепцій протекціонізму.

2. Поглиблено категоріальний апарат теорії економічної безпеки поняттями «економічна безпека», «економічна безпека промислових підприємств», що базується на цілісності та узгодженості соціально-економічних наративів у окремих сферах наукових досліджень та множині теоретичних підходів до захисту економічних інтересів в умовах конкуренції.

Описано взаємодію трьох безпекових секторів: зовнішній, управлінський та внутрішній у тріаді економічної безпеки. Розширено систематизацію видів економічної безпеки класифікацією в межах стратегічно-конкурентного підходу, згідно з якою виокремлено ознаки за типом реагування на загрози, за еволюцією трансформації системи економічної безпеки підприємства, а також за ознакою конкурентних функціоналів.

3. Гарантування економічної безпеки промислових підприємств має стратегічно орієнтовані пріоритети. У зв'язку з цим було поглиблено наукові засади застосування поведінкової, структурної, стратегічної, антропоцентричної концепції, та описано умови забезпечення економічної безпеки у концепції конкурентних переваг та концепції «конкурентності за майбутнє». Це дозволило обґрунтувати авторську позицію щодо ресурсної концепції, що базується на просторовій трансформації ресурсів у інтегровані структури, що забезпечують стійкість функціонування, прибутковість та збереження конкурентного статусу промислового підприємства.

4. Обґрунтовано наукову гіпотезу, що пояснює наукову проблематику забезпечення цілісності, стійкості та стратегічності конкурентної адаптивності промислового підприємства до інноваційних трансформацій при управлінні розвитком через теоретико-методологічні положення імплементації конкурентної парадигми до теорії економічної безпеки. Деталізовано сукупність елементів та функціоналів, функцій та методів, структуру системи економічної безпеки, що базується на системному управлінні стратегічно орієнтованим розвитком.

5. Запропоновано структурувати закономірності забезпечення економічної безпеки за ознаками функціонального взаємовпливу безпекових компонент, рівнів забезпечення безпеки, за характером ринкового впливу, за об'єктами концептуального аналізу. Закономірності розвитку системи економічної безпеки пропонується класифікувати за ознаками функціональних змін, трансформаційних процесів, конкурентного середовища, системних комунікацій, змін у галузевих і ринкових просторах, що дозволяє в подальшому обґрунтувати градацію показників стану та розвитку системи економічної безпеки. Уточнено загальнонаукові та спеціальні принципи з позицій їх впливу на забезпечення та на розвиток системи економічної безпеки промислових підприємств.

6. Оцінювання економічної безпеки промислових підприємств у конкурентних умовах запропоновано здійснювати, базуючись на науковій гіпотезі та авторській структуризації закономірностей і принципів визначення стану й умов розвитку системи економічної безпеки у конкурентних умовах із застосування авторського інструментарію: критерію «конкурентної безпеки», моніторингу факторного впливу за авторською моделлю «SDDS», оцінювання результативності розвитку системи економічної безпеки за моделлю структурного аналізу конкурентоформуючих функціоналів

«ЕЕЕ»), стратегічні позиції та орієнтири розвитку системи економічної безпеки – за тривимірною моделлю «стан → зміни → розвиток».

7. Проаналізовано тенденції зміни конкурентного статусу, інвестиційно-фінансових та інших операційних викликів у забезпечення безпеки функціонування промислових підприємств України. Зокрема, встановлено масштаби трансформації безпекових систем підприємств внаслідок світової пандемії та повномасштабної війни.

8. Проведено моделювання та оцінювання впливу зовнішніх факторів макrorівня на економічну безпеку промислових підприємств шляхом виокремлення відповідних показників з позицій розрахунку сили їх детермінуючого впливу на результуючі показники підприємства.

9. Обґрунтовано сукупність одиничних показників стану внутрішнього простору промислового підприємства, які характеризують його економічну безпеку за окремими сферами діяльності та дозволяють встановити внутрішні ризики й потенційні загрози.

10. Обґрунтовано застосування пірамідальної візуалізації при моделюванні впливу факторів зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємств в конкурентних умовах, згідно з яким кожен із п'яти бічних векторів-променів піраміди кількісно виражається інтегральним показником фінансово-економічного стану, виробничого потенціалу, використання технічного потенціалу, кадрового потенціалу та інвестиційно-інноваційної діяльності.

11. Обґрунтовано, що трансформація системи економічної безпеки підприємства в межах конкурентної парадигми базується на змінах у структурі елементів системи, а саме – розвиток, як перехід до системи вищого рівня результативності управління, забезпечується інтегрованістю зовнішніх функціоналів до внутрішнього середовища системи економічної безпеки, в якій, під впливом тріади секторів безпекового простору, трансформуються до конкурентосформуючих функціоналів і забезпечують безпеку і конкурентоспроможність промислового підприємству в зовнішньому ринковому просторі. Аналіз просторового розвитку системи економічної безпеки у конкурентних умовах проводиться за авторською моделлю «ЕЕЕ», яка відображає зміну конкурентної позиції промислового підприємства за профілем, що відповідає градації згідно з авторськими класифікаційними ознаками.

12. Світова практика доводить результативність впровадження на державному рівні таких заходів для забезпечення економічної безпеки національних підприємств, як: впровадження національних стратегій щодо забезпечення економічної безпеки підприємств; створення спеціальних підрозділів підтримки; встановлення дієвих правових основ захисту комерційної таємниці; постійний моніторинг світових бізнес-ринків і розробка рекомендацій для посилення конкурентних позицій на світовому ринку;

стимулювання та активізація інвестиційного капіталу; державна підтримка й гарантії у пошуку ризикового капіталу. У реаліях діяльності українських промислових підприємств досліджений світовий досвід необхідно імплементувати на державному рівні регулювання розвитку економічної безпеки та посилювати інституційну підтримку для збереження конкурентних позицій на світових ринках.

13. Доведено, що управління економічною безпекою промислового підприємства в контексті конкурентної парадигми є невід'ємною частиною архітектури системи управління, що базуються на тріаді безпекових секторів підприємства і довгостроковому стратегічному управлінні, градації рівнів розвитку системи економічної безпеки, детермінізмі ринкового середовища та внутрішніх функціоналах створення конкурентних переваг і нарощування конкурентоспроможності промислового підприємства. Обґрунтовано, що розвиток системи економічної безпеки промислового підприємства полягає в реалізації стратегічних орієнтирів щодо забезпечення цілісності і стійкості, адаптивності та ефективності в конкурентних умовах та передбачає прийняття інноваційних і креативних управлінських рішень. Запропоновано поетапність трансформації цілей системи економічної безпеки промислового підприємства в конкурентних умовах, яка передбачає формування цілей від превентивного дотримання існуючих ринкових стандартів чи накопичення конкурентоспроможності потенціалу його розвитку до створення нових ринкових ніш або конкурентних переваг.

14. Проектування векторів стратегічного управління розвитком системи економічної безпеки промислових підприємств в умовах конкуренції базується на запропонованій чотирьохрівневій системі стратегій і методичному інструментарію визначення стану й потенційної спроможності до захисту при нарощуванні безпекових та конкурентних переваг. Обґрунтовано градацію розвиткових цілей для системи економічної безпеки у конкурентному просторі, що виражаються у встановленні пріоритетності конкурентної стратегії, стратегій ринкового зростання та конкурентного лідерства. Проведений аналіз довів, що домінуючими стратегічними орієнтирами при реалізації конкурентної стратегії розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств є ефективність економічної безпеки в умовах конкуренції, ефективність реалізації безпекового потенціалу, а також реалізація конкурентоформуючих функціоналів.

15. Застосувавши математичний інструментарій встановлення достовірності та пріоритетності при виборі методу прогнозування, було побудовано тренди для обґрунтування прогнозу змін у профілі розвитку системи економічної безпеки. Це дозволило спрогнозувати зміни у результативності реалізації конкурентних стратегій й показало тенденції у впливах деструктивних факторів військового часу на рівень розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

*У виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз
Scopus або Web of Science Core Collection*

1. Tkachenko T., Pohrebniak A., Radchenko H., Liubokhynets L., Budnik M. Methodical principles of the competitiveness assessment of industrial enterprises in the conditions of the circular economy formation. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2022. Vol. 44 (1). Pp. 95–102. DOI: 10.15544/mts.2022.10. (0,68 друк. арк.).
Особистий внесок: запропоновано методичний підхід до оцінювання конкурентоспроможності промислових підприємств за допомогою комплексного підходу та структурно-факторної оцінки управління конкурентоспроможністю з використанням індексу Герфіндаля–Гіршмана (0,3 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Web of Science.

2. Marhasova V., Garafonova O., Popelo O., Tulchynska S., Pohrebniak A., Tkachenko T. Environmentalization of Production as a direction of ensuring the sustainability of production activities of enterprises and increasing their economic security. *International Journal of Safety and Security Engineering*. 2022. Vol. 12. No. 2. Pp. 159–166. DOI: 10.18280/ijss.120203. (0,8 друк. арк.).
Особистий внесок: обґрунтовано рекомендації для підвищення екологізації виробництва та забезпечення економічної безпеки підприємств, які включають: розробку способів забезпечення переробки та повторного використання промислових відходів; зниження матеріаломісткості продукції; скорочення енергоспоживання окремих елементів обладнання тощо (0,2 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Scopus, Q 3.

3. Popelo O., Tulchynska S., Kharchenko Y., Dergaliuk B., Khanin S., Tkachenko T. Systemic Approach to Assessing Sustainable Development of the Regions. *Journal of Environmental Management and Tourism*, (Vol. XII, Summer). 2021. Vol. 3(51). Pp. 742–753. DOI: 10.14505/jemt.v12.3(51).13. (0,8 друк. арк.).
Особистий внесок: обґрунтовано доцільність використання різномірних методів, зокрема статистичного, групового, нормування, імітаційного, графічного та картографічного із використанням таких математичних методик як: множинна регресія, кореляційний, кластерний і факторний аналіз (0,18 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах Scopus, Q 3.

4. Arefieva O., Tulchynska S., Popelo O., Arefiev S., Tkachenko T. The Economic Security System in the Conditions of the Powers Transformation. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21 (7). Pp. 35–42. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.7.4>. (0,68 друк. арк.).
Особистий внесок: визначено вплив трансформації владних повноважень на систему економічної безпеки та її ієрархічні

рівні. Запропоновано рекурентне співвідношення для дослідження економічної безпеки як багатовекторної системи (0,2 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: **Web of Science**.

5. Petrunenko Ia., Khmarska I., Tkachenko T., Koptieva H., Komandrovskaya V. The Importance of Small and Medium Enterprises in the Economic Development of Eastern Europe. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. 2021. Vol. 17. Pp. 898–910. DOI: 10.37394/232015.2021.17.84. (0,8 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано вплив розвитку суб'єктів малого та середнього підприємства, а також мікропідприємств на забезпечення економічної безпеки та економічне зростання країни* (0,25 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: **Scopus, Q 3**.

6. Tkachenko T., Tulchynska S., Kostyunik O., Vovk O., Kovalenko N. Modernization determinants by ensuring economic security of enterprises in the competitive conditions. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21 (8). Pp. 119–126. DOI: 10.22937/IJCSNS./2021.21.8.16. (0,68 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблені методичні аспекти моделювання визначення впливу модернізації підприємств на їх економічну безпеку в конкурентних, що передбачають побудову моделі швидкості, стабільності та місткості модернізації* (0,28 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: **Web of Science**.

7. Tulchynska S., Popelo O., Vovk O., Dergaliuk B., Kreidych I., Tkachenko T. The Resource Supply of Innovation and Investment Strategies of the Microeconomic Systems Modernization in the Conditions of Digitalization. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. 2021. Vol. 17. Pp. 819–828. DOI: 10.37394/232015.2021.17.77. (0,8 друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано підхід до оптимізації ресурсного забезпечення проектування модернізації мікроекономічних систем в умовах цифровізації для підвищення рівня їх економічної безпеки* (0,2 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: **Scopus, Q 3**.

8. Pohrebniak A., Tkachenko T., Arefieva O., Karpenko O., Chub A. Formation of a Competitive Paradigm of Ensuring Economic Security of Industrial Enterprises in the Conditions of Formation of Circular Economy. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21 (9). Pp. 118–124. DOI: 10.22937/IJCSNS.2021.21.9.16. (0,68 друк. арк.). *(Особистий внесок: обґрунтовано стратегічний підхід для забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах конкурентної парадигми, який передбачає проектування моделі поведінки підприємств із урахуванням можливих зазроз у прогностичному періоді.)* (0,2 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: **Web of Science**.

9. Vovk O., Tulchynska S., Popelo O., Tulchinskiy R., Tkachenko T. Economic and Mathematical Modeling of the Integration Impact of Modernization on

Increasing the Enterprise Competitiveness. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43 (3). Pp. 383–389. DOI: 10.15544/mts.2021.35. (0,7 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано економічну модель інтеграційного впливу модернізації на забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах конкурентної парадигми, що забезпечує швидкість пристосування підприємств та адаптації підприємств до зовнішніх змін* (0,25 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Web of Science.

У наукових фахових виданнях України, у тому числі в тих, що включені до міжнародних наукометричних баз даних

10. Тульчинська С. О., Ткаченко Т. П. Принципи системи економічної безпеки промислових підприємств в умовах конкуренції. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. № 3 (318). С. 226–230. (0,46 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано основні принципи, націлені на створення надійної та ефективної системи економічної безпеки промислових підприємств в умовах конкуренції* (0,23 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar.

11. Попело О. В., Ткаченко Т. П. Стратегія ефективного функціонування логістичної системи підприємства в контексті забезпечення економічної безпеки. *Науковий журнал «Economic Synergy»*. 2023. Вип. 2 (8). С. 23–35. (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок: доведено, що побудова ефективної логістичної системи дозволяє підприємству попереджувати та мінімізувати ризики, що підвищує економічну безпеку підприємства* (0,25 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar, EconPapers та ін.

12. Ткаченко Т. П. Теоретико-концептуальні засади формування системи економічної безпеки підприємств в конкурентних умовах. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. Вип. 2 (82). С. 81–85. (0,5 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar.

13. Ткаченко Т. П., Тульчинська С. О. Вплив воєнних дій на економічну безпеку та розвиток промислових підприємств України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 15. С. 5–9. (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано напрями повоєнного відновлення промислових підприємств та посилення їх економічної безпеки* (0,25 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar.

14. Ткаченко Т. П., Тульчинська С. О. Особливості управління економічною безпекою будівельних підприємств у воєнний період. *Науковий журнал «Economic Synergy»*. 2023. Вип. 3 (9). С. 192–201. (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано сутність та значення управління економічною безпекою підприємством у воєнний період, а також*

ефективність його застосування для підприємств у воєнний період (0,25 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar, EconPapers та ін.

15. Ткаченко Т. П. Інноваційна складова економічної безпеки підприємств в умовах конкуренції. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. Вип. 3 (83). С. 152–156. (0,46 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar.

16. Ткаченко Т. П., Гречко А. В. Узагальнення методичних підходів оцінювання економічної безпеки промислових підприємств. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2022. Вип. 22. С. 79–82. (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок: узагальнено інструменти та критерії діагностики із урахуванням специфіки промислових підприємств, виокремлено три групи підходів: індикативний, функціонально-ресурсний та економіко-математичний щодо оцінювання економічної безпеки промислових підприємств* (0,25 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar, РИИЦ та ін.

17. Ткаченко Т. П. Організаційно-методичні засади діагностики системи економічної безпеки промислових підприємств. *Науковий журнал «Economic Synergy»*. 2022. Вип. 3 (5). С. 47–57. (0,5 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar, EconPapers та ін.

18. Ткаченко Т. П. Теоретико-методологічне підґрунтя забезпечення безпековості економічної діяльності промислових підприємств. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2022. Вип. 3 (79). С. 35–39. (0,46 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar.

19. Ткаченко Т. П. Просторові виклики та ризики впливу на систему економічної безпеки підприємств промисловості та напрями їх пом'якшення. *Науковий журнал «Economic Synergy»*. 2022. Вип. 4 (6). С. 239–247. (0,5 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar, EconPapers та ін.

20. Ткаченко Т. П. Управлінський механізм розвитку системи економічної безпеки на промислових підприємствах в умовах конкурентної парадигми. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал*. 2022. № 4 (32). С. 124–131. (0,46 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar.

21. Ткаченко Т. П. Управління системою економічної безпеки промислового підприємства в конкурентних умовах. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2 (25). С. 137–145. (0,5 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar, BASE.

22. Ткаченко Т. П. Теоретико-методологічні засади формування системи економічної безпеки промислового підприємства. *Бізнес інформ.* 2021. Вип. 8. С. 95–101. (0,55 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Ulrichsweb, RePEc, Index Copernicus, DOAJ, BASE та ін.

23. Ткаченко Т. П. Генезис розвитку теорії економічної безпеки та системний підхід до її трактування. *Економічний вісник НТУУ «КПІ».* 2021. Вип. 19. С. 20–25. (0,5 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar, РИИЦ та ін.

24. Ткаченко Т. П. Оцінювання ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства в конкурентних умовах. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал.* 2021. Вип. 4 (28). С. 163–169. (0,46 друк. арк.).

Індексується та реферується в базах: Index Copernicus, Google Scholar, BASE.

В іноземних наукових виданнях

25. Tulchynska S., Popelo O., Tulchinskiy R., Popelo O., Tkachenko T. Innovative Development as Determinant of Corporate Economic Security. *Oppor Chall. Sustain.* 2022. Vol. 1(1). Pp. 52–60. (0,68 друк. арк.). DOI: 10.18559/ref.2021.1.6. *Особистий внесок: запропоновано підхід до оцінки економічної безпеки підприємства на основі інноваційної складової та розроблено алгоритм моніторингу факторів, що впливають на розвиток підприємства* (0,2 друк. арк.).

26. Revko A., Tulchynska S., Tkachenko T. Economic security of an industrial enterprise in competitive conditions. *Research Papers in Economics and Finance.* 2021. Vol. 5(1). Pp. 78–86. DOI:10.18559/ref.2021.1.6. (0,6 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано необхідність формування системи стратегічних заходів щодо складових економічної безпеки підприємства, розроблення політики промислового підприємства щодо створення конкурентні переваги* (0,2 друк. арк.).

27. Tulchynska S., Popelo O., Garafonova O., Marhasova V., Tkachenko T. The impact of modernization on the competitiveness increase of the enterprise and provision of its economic security. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues.* 2021. Vol. 24 (S5). Pp. 1–9. (0,8 друк. арк.). *Особистий внесок: формалізовано економіко-математичну модель факторного аналізу інтеграційного впливу модернізації на конкурентоспроможність підприємств та забезпечення їх економічної безпеки, що передбачає врахування ринкових, галузевих і технологічних специфічних особливостей розвитку підприємств* (0,2 друк. арк.).

В інших наукових виданнях, які засвідчують апробацію дисертації

28. Ткаченко Т. П. Економічна безпека промислових підприємств в умовах війни на території України. *Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики*: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (Одесі 8–9 вересня 2023 року). Одеса, 2023. С. 629–630. (0,125 друк. арк.).

29. Ткаченко Т. П. Економічна безпека промислових підприємств в конкурентних умовах. Modern Movement of Science: proceedings of the 15th International Scientific and Practical Internet Conference (19–20 October 2023 г. Dnipro). Dnipro, 2023. P. 531. (0,125 друк. арк.).

30. Хлистова К. О., Ткаченко Т. П. Напрями підвищення прибутковості підприємств в умовах війни та їх значення для економічної безпеки. *Розвиток підприємництва як фактор росту національної економіки*: матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції (22 листопада 2023 р., м. Київ). Київ, 2023. С. 79–80. (0,125 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано напрями забезпечення економічної безпеки підприємств України у період війни* (0,06 друк. арк.).

31. Ткаченко Т. П. Функції економічної безпеки промислового підприємства. *Сучасні підходи до креативного управління економічними процесами*: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (14–15 квітня 2022 р., м. Київ). Київ, 2022. Т. 1. С. 116–117. (0,125 друк. арк.).

32. Ткаченко Т. П. Ресурсно-функціональний підхід щодо оцінювання економічної безпеки промислового підприємства *Розвиток економіки та бізнес-адміністрування: наукові течії та рішення*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (20–25 травня 2022 р., м. Київ). Київ, 2022. Т. 1. С. 143–144. (0,125 друк. арк.).

33. Ткаченко Т. П. Підприємницька освіта в контексті економічної безпеки підприємства. *Розвиток підприємництва як фактор росту національної економіки*: матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції (23 листопада 2022 р., м. Київ). Київ, 2022. С. 136. (0,1 друк. арк.).

34. Ткаченко Т. П. Характерні особливості системи економічної безпеки підприємства. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи*: зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (08 груд. 2022 р. м. Київ). Київ, 2022. С. 202. (0,1 друк. арк.).

35. Ткаченко Т. П. Забезпечення функціонування системи економічної безпеки промислового підприємства для підвищення конкурентоспроможності. *Розвиток економіки та бізнес-адміністрування: наукові течії та рішення*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (21 жовтня 2021 р., м. Київ). Київ, 2021. С. 120–121. (0,125 друк. арк.).

36. Ткаченко Т. П. Економічна та комерційна безпека підприємства: відмінності та спільні риси. *Розвиток підприємництва як фактор росту*

національної економіки: матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції (17 листопада 2021 р., м. Київ). Київ, 2021. С.160. (0,1 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Ткаченко Т. П. Розвиток системи економічної безпеки промислових підприємств в конкурентних умовах. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Хмельницький національний університет МОН України, Хмельницький, 2025.

Дисертація присвячена розробці теоретичних та науково-методичних положень, практичних рекомендацій щодо забезпечення розвитку системи економічної безпеки в умовах конкуренції.

Запропоновано концептуальний базис для імплементації наукових положень конкурентної парадигми в управлінні розвитком системи економічної безпеки промислових підприємств шляхом формалізації засадничої аксіоматики і гіпотез трансформації безпекового простору, котрі базуються на синкретичному поєднанні гарантів цілісності і стійкості із стратегічними орієнтирами формування нових конкурентних переваг, що утворюються в результаті нарощування цінності й вартості у кризових умовах.

Доведено, що трансформація системи економічної безпеки підприємства в межах конкурентної парадигми базується на змінах у структурі елементів системи, а саме – розвиток, як перехід до системи вищого рівня результативності управління, забезпечується інтегрованістю зовнішніх функціоналів до внутрішнього середовища системи економічної безпеки, в котрій, під впливом тріади секторів безпекового простору, трансформуються до конкурентосформуючих функціоналів та забезпечують безпеку і конкурентоспроможність промислового підприємству в зовнішньому ринковому просторі, що також було імplementовано й відображено у прикладному застосуванні при оцінюванні змін у рівні профілю та ефективності конкурентної безпеки й потенціалу системи економічної безпеки промислового підприємства.

Розроблено ресурсну концепцію забезпечення економічної безпеки промислових підприємств, що базується на теорії розвитку економічних систем та стратегічному управлінні конкурентоспроможністю за рахунок стійкості функціонування і ресурсозабезпечення, прибутковості і збереженні статусу у просторі промислового підприємства в умовах трансформації ресурсів у інтегровані структури при зміні розвиткових викликів;

Удосконалено підходи до структуризації системи економічної безпеки промислових підприємств; методичний інструментарій управління розвитком системи економічної безпеки, що розкрито через авторський підхід до опису тріади безпекових секторів підприємства; формування системи економічної безпеки промислового підприємства, що розкрито через авторську архітектуру системи та опис тріади безпекових секторів підприємства: зовнішнього, управлінського та внутрішнього секторів, що розкриває концептуальний базис застосування конкурентної парадигми; інструментарій для виявлення закономірностей та характеристик впливу конкурентного простору на стратегічні орієнтири в забезпеченні економічної безпеки.

Запропоновано пірамідальну візуалізацію внутрішньопросторової гармонізації впливів секторів системи економічної безпеки на активізацію ресурсних й потенційних можливостей забезпечення внутрішньої стійкості і цілісності промислового підприємства. Обґрунтовано і узгоджено сукупність методів комплексної діагностики стану та потенціалу розвитку системи економічної безпеки підприємств у конкурентних умовах, що включає оцінку за критерієм «конкурентної безпеки», факторний і структурний аналіз управління, а також економічне дослідження потенційних стратегічних орієнтирів забезпечення стратегічно-орієнтованого захисту промислових підприємств, що дозволяє ідентифікувати загрози й ефективність превентивного стратегічного управління конкурентною позицією промислових підприємств.

Запропоновано класифікацію видів економічної безпеки підприємств в межах стратегічно-конкурентного підходу виокремлено авторські ознаки за типом реагування, еволюцією та конкурентними функціоналами, а також підходи до структуризації закономірностей управління системою економічної безпеки промислових підприємств.

Ключові слова: економічна безпека, промислове підприємство, конкурентні умови, конкурентна парадигма, розвиток системи економічної безпеки.

ABSTRACT

Tkachenko T. P. Development of the system of economic security of industrial enterprises in competitive conditions. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Economic Sciences in the specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (by types of economic activity). – Khmelnytskyi National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Khmelnytskyi, 2025.

The dissertation is devoted to the development of theoretical and scientific-methodical provisions, practical recommendations for ensuring the development of the economic security system in conditions of competition.

The proposed a conceptual basis for the implementation of the scientific provisions of the competitive paradigm in the management of the development of the system of economic security of industrial enterprises by formalizing the basic axiomatics and hypotheses of the transformation of the security space, which are based on a syncretic combination of the guarantors of integrity and stability with strategic guidelines for the formation of new competitive advantages that are formed as a result of building up values and costs in crisis conditions.

It is proved that the transformation of the economic security system of the enterprise within the framework of the competitive paradigm is based on changes in the structure of the system elements, namely, development, as a transition to a system of a higher level of management effectiveness, is ensured by the integration of external functions into the internal environment of the economic security system, in which, under the influence triads of sectors of the security space are transformed into competition-forming functionals and provide security and competitiveness to the industrial enterprise in the external market space, which was also implemented and reflected in the applied application when evaluating changes in the level of the profile and effectiveness of competitive security and the potential of the economic security system of the industrial enterprise.

A resource concept of ensuring the economic security of industrial enterprises has been developed, based on the theory of the development of economic systems and strategic management of competitiveness due to the stability of functioning and resource provision, profitability and status preservation in the space of an industrial enterprise in the conditions of the transformation of resources into integrated structures in the face of changing development challenges;

Approaches to the structuring of the system of economic security of industrial enterprises have been improved; methodical toolkit for managing the development of the economic security system, revealed through the author's approach to the description of the triad of security sectors of the enterprise; the formation of the economic security system of an industrial enterprise, revealed through the author's architecture of the system and the description of the triad of security sectors of the enterprise: external, managerial and internal sectors, which reveals the conceptual basis of the application of the competitive paradigm; a toolkit for identifying patterns and characteristics of the influence of the competitive space on strategic orientations in ensuring economic security.

A pyramidal visualization of the intraspatial harmonization of the effects of the sectors of the economic security system on the activation of resources and potential opportunities for ensuring the internal stability and integrity of the industrial enterprise is proposed.

A set of methods for comprehensive diagnosis of the state and development potential of the economic security system of enterprises in competitive conditions, which includes evaluation according to the criterion of "concrete security", factor and structural analysis of management, as well as an economic study of

potential strategic guidelines for providing strategic-oriented protection of industrial enterprises, has been justified and agreed upon. which allows identification of threats and effectiveness of preventive strategic management of the competitive position of industrial enterprises.

The classification of types of economic security of enterprises within the framework of the strategic-competitive approach is proposed, the author's features are distinguished by the type of response, evolution and competitive functions, as well as approaches to the structuring of the laws of management of the system of economic security of industrial enterprises.

The processes of forming a system of security strategies of an industrial enterprise, which are implemented through the transformation of the system from basic security strategies to competitive strategies for the development of the economic security system, as well as substantiation of the author's methodological tools for analyzing strategic positions according to the criterion of "competitive security", setting priorities when choosing a competitive strategy for the motivation of the development of the system of ensuring economic security in conditions of competition, which allowed proving the applied value and practical application of the author's hypothesis and provided an opportunity to predict the effectiveness of implementing strategies for the development of the economic security system in conditions of the competitive space of an industrial enterprise, have been improved.

The theoretical provisions of the dissertation work have been brought to the level of methodological tools and recommendations for assessing the state of economic security of enterprises according to the criterion of "competitive security" and the level of development of the economic security system of industrial enterprises according to the "IEEE" models, which are intended for analyzing the competitive-forming functionalities of the economic security system, and "SDDS", which analyzes the factor impact of competition on the security system, which together allow us to substantiate the vector nature of the management of the economic security system using the tools proposed by the author for determining the security strategy. The proposed methodological tools were practically applied to assessing and forecasting the development of the economic security system of industrial enterprises, and some provisions were implemented in activity.

Key words: economic security, industrial enterprise, competitive conditions, competitive paradigm, development of the economic security system.

Підписано до друку 06.01.2025. Формат 30×42/4.
Ум. друк. арк. – 1,9. Обл.-вид. арк. – 2,0.
Наклад 60 прим. Зам. № 6/25, 2025

Редакційно-видавничий відділ ХНУ.
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1.
Свідоцтво про внесення в Державний реєстр, серія ДК № 4489 від 18.02.2013 р.

